

Kutlu, M. Muhtar 1977 ‘Uluborlu’da Halk Sanatları’, *Halkbilim Dergisi*, Temmuz, Cilt 4, Sayı 29, 3-10.

Değerli okurlarımıza,

Bu sayımızda sizlere geçen sayıdan süren Dr. Seyfi Karabaş'ın «Basat Depegöz» anlatkısı sona eriyor. Diğer yazılar ise: Sn. M. Muhtar Kutlu'nun «Uluborlu'da Halk Sanatları» birkaç sayı sürecektir. nitelikte ayrıntılı bir çalışma. Sn. Kenan Erdek'in bir denemesi «Çocuk Yazını ve Halkbilimi» de bu sayımızda yer alan yazılar arasında. Sn. Mehmet Sonat'ın «Ahiboz Köyü İzlenimleri» gene bu sayıda yer alıyor.

Dergimizin daha önceki sayılarında yer alan «Kargalı Köyü İncelemesi» bu kez de dinsel yaşantı ve inançların ele alınması ile sürdürülüyor yazarlarımızca.

Saygılarımızla.

HALKBİLİMİ

ULUBORLU'DA HALK SANATLARI

M. Muhtar KUTLU

Ömürbillâh okul yüzü görmemiş
Ak ellere kurşun kalem değmemiş
Kaderine küsmüş bize küsmemiş
Kilime dokuyan ellere kurban
Ömürbillâh okul yüzü görmemiş
Bu kadar nakışı nerde bellemiş :
Bir çimdik kağıda kalem sürmemiş
Kağıtsız kalemsiz güllere kurban

Bedri Rahmi EYÜBOĞLU

GİRİŞ:

Toplumların kalkınmasında kültürlerinin tanınması sorunu, artık ortadadır. Türk Etnoğrafyası ve Halkbilimi bakımından önem taşıyan Halk Sanatlarının korunmasının, yaşatılmasının ve geliştirilmesinin, kalkınma sorunlarımızdan birçoğuna etkili bir çare olabileceği gerçeği bugün anlaşılmıştır. Bu alanda yapılan ve yapılacak çalışmaların konuyu aydınlatma bakımından bu amaçlara yönelik olması gerekmektedir.

Anadolumuz halk sanatları yönünden zengin kaynaklara sahiptir. Bu söz yıllarca yinelenmiş ve övüncümüz olmuştur. Türk Etnoğrafya ve Halkbiliminde çok önemli bir yeri ve değeri olan Türk Halk Sanatları her geçen gün önemini yitirmekte ve beraberinde bir çok değerleri de götürmektedir.

İşte bu amaçla, halk sanatlarını konu, bir ilçemiz olan Uluborlu'yu da araştırma alanı olarak seçtim. Çalışmalarım boyunca var olan ve körelen halk sanatlarını saptadım, işleyişini göstermeye çalıştım. Yöre halk sanatları içinde en belirgin olan dokuma sanatlarıdır. Bu nedenle çalışmamda bu konuya, yani yöre halıcılığına, kilimciliğine ve kök boyacılığına ağırlık verilmiştir. Bu konuda daha önce yapılan araştırmaların azlığı ve çok sayıda ön kaynaklara sahip olamayışından alan çalışmalarına öncelikle yer verdim.

BİRİNCİ BÖLÜM

A — ALAN

I — Uluborlu'nun kısa tarihçesi:

Uluborlu'nun çok eskilere dayanan kuruluş tarihi ve kuruluşu hakkında kesin kaynaklara sahip olunmamakla birlikte, yapılan araştırmalarla bölgenin ilk sahiplerinin Orta Asya'dan gelen ilk Türk soylarından Etiler olduğu saptanmıştır. Anadolu'nun bir çok şehirleri gibi buranın da Etiler tarafından kurulmuş olması olasıdır. Ne var ki çeşitli kaynaklarda bu bölgeye gelen ilk Eti beyliklerinin, bölgeye daha önce gelip yerleşmiş olan halk kitlelerini buldukları belirtilmektedir. Bu halklara «lüviler»den önce halk manasına gelen «protolüviler» adı verilmekte ve bu insan topluluğunun buralarda daha önce yaşadığı söylenmektedir. (1)

Frikyalıların Anadolu egemenliklerinde «Frikya Apolonyası» adı ile tarihe geçen yerin Uluborlu olduğu saptanmıştır. İngiliz araştırmacısı M. Arundel'in 1870 tarihinde Ege bölgesinde yapmış olduğu

(1) «Lüviler yahut Luvlar bir Hitit boyudur. Protolüviler Sümerlerden ayrılarak Prohititlerle birlikte Anadolu'ya gelip yerleşmişlerdir.»

Ord. Prof. Landsperger, «Türkiye'de Müstakbel Hafriyatın Değeri», Belleten Mecmuası, Sayı 10.

araştırmalarda Uluborlu'ya da uğramış ve kale civarında bulduğu bir taş kitabeden bu şehrin Apolonya olduğunu saptamıştır. (2)

Çok eskiden beri Frikya Apolonyası adı ile anılan bu şehre Romalılar devrinde bir Hristiyan Azizi olan «Zozimus» adına izafeten «Sozopolis» denmiştir. Bizanslılar zamanında ise adı değiştirilerek «Mordiaum» (ayvalar memleketi) denilmiştir. Buna ait bir taş kitabe M. Arundel tarafından bulunmuştur. (3)

Uluborlu'nun Türk İslam egemenliğine kesin olarak girmesi Malazgirt savaşından sonradır. (1071) 1074 de Süleyman Beyle Bizans Kralı VII. Mihahil arasında yapılan bir anlaşma ile Anadolu'daki bütün eyaletler Süleyman Beye bırakılıyordu. Uluborlu da bu anlaşma ile Selçukluların eline geçmiş oldu.

Selçuklular zamanında Uluborlu'daki Selçuk uygarlığı parlak bir görünüm olarak belirir. 1231 tarihinde Tuğrul Şahın kızı Melikei Adile adına yapılan Sultan I. Alaeddin Keykubat zamanındaki büyük cami ve yanındaki kütüphane, Kılçarslan, Kargılı Lala medreseleri, hamam (balta bey), çeşmeler, kargir köprüler zamanımıza kadar gelmiştir.

Yine Uluborlu'nun köylerinden olan Küçük Kabaca'da, Sultan Alaeddin camii adıyla halen çalışan bir cami bulunmaktadır.

1299 tarihinde sona eren Selçuklu Devletinin, uçbeylerinden olan Hamit Bey Uluborlu'da bağımsızlığını açıklamış ve bu şehri hükümet merkezi yapmıştır. (4) Hamitoğulları devrinde hükümetin sınırları Akdeniz kıyılarından, Akşehir'e kadar uzanıyordu. Daha sonra Karamanoğullarının yönetimine geçen Uluborlu, Osmanlı Padişahı I. Sultan Murat'ın Karamanoğulları üzerine yürüyerek Karamanoğlu Alaeddin İbni Yahşi Beyi yenmesi ile Osmanlı toprakları içine dahil olmuştur. (1386)

(2) Şarl Teksiye, Küçük Asya, Cilt 2, S. 410

(3) M. Arundel'in seyahat notları (Hamit Dereli Tercümesi), Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Isparta Ün Dergisi, Sayı 123-124, S. 1520-1647.

(4) Said Demirdal, «Bütünüyle Uluborlu», S. 46

II — Uluborlu hakkında :

Göller yöresinin kuzey yönünde, Torosların kolları arasına sışmış, denizden 1160 m. yükseklikte bir vadide bulunan Uluborlu, Isparta ilinin ilçelerinden bir tanesidir.

Doğusunda aynı ilin Senirkent, Güneyinde Atabey ve Keçiborlu ilçeleri, batı ve kuzeybatısında Afyon'un Dinar ilçesi ile çevrilidir.

İlçenin güneydoğusunda 2449 m. yükseklikteki Kapudağı ve Yuvaçca yaylası, batıda 2097 m. yükseklikteki Şalgamlık dağları ve Hisarlık tepeleri, kuzeyde 1800 m. yükseklikteki Kılıçarslan dağları bulunmaktadır. İlçenin orta kısımlarını Genceli adı verilen bir ova kaplar.

Kışları oldukça soğuk ve yağışlı, yazları ise sıcak ve kurak geçen bir iklime sahip olan Uluborlu, Akdeniz iklimi ile İç Anadolu kara iklimi arasında kaldığından her iki iklimin özelliklerini de gösterir. Yağışlar daha çok İlkbahar ve Sonbahar aylarına rastlar. Önemli bir akarsuyu yoktur. Güneyden akan Şehir Çayı, kuzeyden gelen Dereköy çayları ovanın sulanmasında kullanılmaktadır.

Çiftciliğin, hayvancılığın yanısıra meyveciliğin bir geçim kaynağı olduğu Uluborlu'da halıcılık en önemli geçim kaynağını oluşturmaktadır.

1965 nüfus sayımına göre Uluborlu'nun nüfusu 8777 olup bunun 6447 si Uluborlu ilçe merkezinde, geri kalan 2330 u ise merkeze bağlı köylerde yaşamaktadır. Toplam yüzölçümü 322 km. karedir. İl merkezine (Isparta) 69 klm. uzaklıktadır. Dört köyü vardır.

Uluborlu ilçe merkezinin sınırları dışında araştırma alanımıza Dereköy, İleydağı, İnhisar, Küçükkabaca köyleri de girmektedir.

Köylerin hemen hepsi hayvancılık ve çiftciliğin yanı sıra Halıcılık ile geçimlerini sağlamaktadırlar.

Bugünkü Uluborlu ilçe merkezi, halkın 1950 den sonra kurmuş olduğu ikinci yerleşme merkezidir. Uluborlu'nun ilk yerleşme yeri, güneyinde bulunan Kapudağı eteklerindeki yüksek ve sarp tepelerdir. Tarihte adı geçen Uluborlu da burasıdır. Halk burada yerleşirken, yüksek tepelerin bitimindeki ovada tarla ve bahçeleri bulunmaktaydı.

Yine eski yerleşme yerinde bulunan kale'nin içindeki kısımlarda Bizans artığı Rumlar bulunmaktaydı (5). Bu kısma gāvurlar mahallesi denilirdi. Bizans, Selçuk ve Osmanlı uygarlıklarının bütün örnekleri ilk yerleşme yerinde vardır. Başta dikkatimizi çeken şehrin kanalizasyon sistemidir. Bundan başka kalesi ile, çeşme ve köprüleri ile, taş binaları ile tarihi bir görüntü içindedir. Halkın tarla ve bahçelerinin aşağıdaki ovada oluşu ve bu dik yamaçlardaki ulaşım zorluğu ile yerleşme yerinden yavaş yavaş ovaya inmesine neden olmuştur. 1950 tarihinden sonra Kapıdağı eteklerinden ovaya inen halkın yeni yapıtlarla ikinci bir yerleşme yeri oluşturduğunu görmekteyiz. Bugün ilk yerleşme yeri bırakılmış durumda tümüyle tarihi bir görünüm içinde bulunmaktadır. Halk burayı «eski kasa-ba», «şehir» gibi adlarla anmaktadır.

B — ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Etnolojide uygulanan yöntemlerden birini seçmek, bir takım etmenlere bağlıdır. Araştırmanın konusu, araştırma alanı, o konuda yapılan araştırmaların azlığı ya da çokluğu v.b. yöntemin seçilmesinde rol oynayan etmenlerdir (6). Bu temeller içinde halkbilim ve Etnoğrafik yönünün ağır bastığı bu araştırmamızda, olayları sistemli bir biçimde yerinde gözleme (toplum hayatına katılarak - Participant Observation) ve saptama temeline dayanan alan araştırma yöntemi (Field Work) kullanılmıştır (7). Çeşitli tarihlerde bu temellere göre toplum yaşamına katılmak yoluyla, halk sanatları ve dokuma sanatları ile ilgili dolaysız gözlemlerimizi saptamış bulunuyoruz. Alanda kullanılan ufak çaptaki soru kağıtları ve seçilen denek kişiler alan araştırmamızı bütünlemiştir.

Tamamı bir yıla yakın zaman süren çalışmama başlamadan önce konu ve alan ile ilgili yazını gözden geçirdim. Bunun için halkbilim ve Etnoğrafya ile ilgili bir çok kaynakçadan saptadığım kaynakları değerlendirmeye çalıştım.

- (5) Uluborlu'daki mevcut Rumlar 1923 yılında mübadele ile Yunanistan'a gitmişlerdir.
- (6) Sedat Veyis Örnek, «Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli safhaları ile İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki», S. 4
- (7) Sedat Veyis Örnek, «Etnoloji Sözlüğü», S. 16 (Bkz: Alan araştırması)

Elde bulunan yazılı kaynakların değerlendirilmesinden sonra, Uluborlu merkez olmak üzere köylerindeki alan çalışmam iki ay kadar sürdü. Araştırma süresince Uluborlu'lularla mektuplaştım. Bu mektuplardan elde edilen bilgilerden gerektiğinde yararlandım.

Araştırmanın ikinci bölümünde, konu hakkında genel açıklamalar, üçüncü bölümünde Uluborlu ve çevresi halk sanatları, dördüncü bölümünde bölge halk sanatları içinde belirgin olan Uluborlu ve çevresi dokuma sanatları ve bununla ilgili boyama teknikleri gösterilmiştir. Bunların yanı sıra alandaki deneklerden yararlanarak, ufak bir derleme temeline dayanan halk sanatları açısından bölgenin sözlü halkbilim özelliklerine beşinci bölümde yer verilmiştir.

Araştırma alanımıza giren bölgenin Türkiye'deki yerini gösteren bir harita ve üzerinde ilçenin ve köylerinin işaretlendiği diğer bir bölge çalışma haritası çalışmamın sonuna eklenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM HALK SANATI HAKKINDA GENEL AÇIKLAMALAR

I — Halk sanatı nedir?

Halk sanatı insanların yaşam gereksinmelerini sağlayacak etkinlikleriyle başlar. Bu yolda ortaya çıkan yapıtlar insan yeteneğine yaşayış özellikleri ile iklim koşullarına uygun gelişmeler gösterir. Başlangıçta basit ve yalnız yarar amacı ile oluşturulan bu işler, giderek, kişinin ve topluluğun bütün sanat yeteneklerini içine alarak süsleyici sanatlar alanına giren bir sanat yapıtı durumuna gelir. Bunların içinde Etnoğrafik değer taşıyanlar bugün dünya müzelerinin en önemli köşelerinde yer almaktadır.

Kişi emeği ile başlayıp kolektif bir etkinlik kaynağı durumuna gelen halk sanatları, başlıca el, ev ve çarşı sanatları diye üç bölüme ayrılabilir.

I — El sanatları:

Eski bir sanat koludur, kişilerin ve ailelerin gereksinmelerine yöneliktir. Çoğunlukla kadınlar tarafından yapıldığı için bunlara kadın sanatları da denir. Bütün bu işler her ne kadar tüm gereksinmeleri karşılamak amacıyla yapılmakta ise de, işçinin sanat yeteneğini işlemesi, onu bir zevk ve hüner yapıtı durumuna sokar. Bu sanatlar Anadolu'nun her bölgesinde eski geleneğini koruyamamakla birlikte yine de niteliklerini yitirmemişlerdir.

El sanatlarının Anadolu'nun çeşitli bölgelerine göre özel nitelikleri vardır. Doğu Anadolu ile Batı Anadolu'yu, Kuzey Anadolu ile Güney Anadolu'yu birbirinden ayırır. Orta Anadolu'nun çoklukla diğer bölgelere göre ortalama bir çehre göstermesi dikkate değer bir noktadır.

Bununla birlikte bir bölgenin el sanatları arasında diğer bölgelerden daha çok belirgin semt halleri vardır (1).

El sanatları ve kadın:

Kadın el sanatları, biri kadın gereksinimlerini, diğeri erkek gereksinimlerini karşılayan iki bölüme ayrılabilir. Her ikisi de süs isteği ile gelişmiştir. Daha sonraları yarar ve gereksinim artıp iş bölümü kurulunca bir kazanç yolu ortaya çıkmış ve bunlardan bir çoğu erkeklerin eline geçmiştir.

Yörelere kendine has sanatları vardır. Bu sanatlardan bir kaçını veya birini bilmeyen genç kızlara, evlenmeye hak kazanmamış gözü ile bakılır ve çeyizleri (cihazları) içinden kendileri tarafından hazırlanabilecek olanların başka yollarla sağlanması geleneksel kültürümüzde kadın açısından ayıp sayılır, bu durum onun toplumsal durumunu sarsabilir. (2)

El sanatlarının özellikleri:

- 1 — El sanatları görenek ve geleneğe dayanan bir nitelik taşır.
- 2 — El sanatları, sanatçıların yaratıcılık düşüncesini geliştirir.
- 3 — Toplum yaşamı ve düşüncede büyük değer taşır.
- 4 — El sanatları duygu ve düşüncelerin aynasıdır.
- 5 — El sanatları aile giderlerinde tutumluluğu sağlar.

(1) Kenan Özbel, «El Sanatları serisi - Anadolu Çorapları», Seri No: IX, S. 4 «Mardin'in İğne Dantelleri, Gaziantep'in Antep işleri, Bursa, Konya, Alayşehir oyaları, Sivas Çorapları v.s. Adı geçen memleketlerin dahil olduğu bölgelerde ileri bir durumdur.» (Bunun nedenini bölgelerin belirgin özelliklerine sahip oluşuna bağlayabiliriz.

(2) Nermin Erdentuğ, «Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel Antropolojik (Etnolojik) İncelemeler», AÜ Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara 1972, S. 27. (Bkz: Aile İlişkileri)

Kutlu, M. Muhtar 1977 ‘Uluborlu’da Halk Sanatları’, *Halkbilim Dergisi*, Ağustos, Cilt 4, Sayı 30, 15-24.

II — Ev Sanatları:

El sanatları, bir iş adamı tarafından ticaret düşüncesiyle niteliği ve örnekleri saptanarak yaptırılınca «ev sanatları» diyebileceğimiz bir sanat kolu oluşur. Artık sanatçı bunda kendi sanat endişesinin yerine kazanç düşüncesini koyar. Örneğin, Anadolu'nun bir çok il-lerinde halı yapım yerleri vardır, bunlar kazanç düşüncesi ile kurulmuştur. Bir de bunun yanında ayrıca köy ve kasabalarda da halı dokunur. Bunların arasındaki ayırım, yapımçıların günün zevkini ve alıcı isteğini göz önünde tutarak deseni ve rengi saptanmış halılar oluşturması, buna karşılık ev tezgâhlarında özel bir biçimde dokunan halılarda sanatçının renk ve desen bakımından serbest kalmasıdır.

III — Çarşı Sanatları:

Çarşı sanatlarının belli başlı özelliği bir dükkânda yapılması ve bu amaçla yetiştirilmiş işçilerin elleri ile oluşturulmasıdır. Kazanç düşüncesinin öncelik kazandığı bu sanatlar, sanatların kurumlaşmış bir biçimidir.

ULUBORLU'DA HALK SANATLARI

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A — ULUBORLU'DA KÖRELMİŞ HALK SANATLARI

Uluborlu'da, çok öncelere gidersek çeşitlilik gösteren halk sanatlarını (el, ev, çarşı sanatları) görmekteyiz. Bugün bu halk sanatlarının bir kısmı ilerleyen tekniğin ve gelişen makina sanayinin yanında önem ve niteliğini tümüyle yitirmiş, unutulmaya, terkedilmeye mahkûm olmuşlardır. Bazıları da özelliklerini sürdürmektedirler.

Halkların, toplumsal yaşamında çok önemli yeri olan halk sanatlarının körelmişlerini de belirtmenin uygun olacağı kanısındayım. Bu unutulmuş sanatlar hakkında topladığım bilgiler yerli halkın kendilerinden alınmış ve çeşitli diğer kaynaklarla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

— Debbâğlık :

Aslında bir deri işlemeciliği olan debbâğlık sanatı Uluborlu'nun tarihi kadar eski olduğu söylenmektedir. Uluborlu'nun bol hayvan yetiştiren bir bölge olduğu, daimi bol suyu ve akar suyu bulunduğu içindir ki, bu sanatın kökenini çok eskilerde aramaktayız.

1900 tarihinde bir sel felaketinden sonra, Uluborlu-Kabaca köyü yolu üzerinde bulunan Kabaca köprüsü civarında meydana gelen yarım tıda çıkan büyük toprak küplerin bir tabakhanenin (deri işlemeciliğinin yapıldığı yer) gereçleri olduğu kesindir. Bu küpler daha sonra Uluborlu tabakhanelerinde de kullanılmıştır.

Tabakhanelerde ham deri şu işlemlerden geçerek işlenmekteydi:

Tabakhanelere gelen ham deriler ıslatılır (1), daha sonra kireç çukurlarında kireç suyuna batırılır, onbeş gün orada kalan ve uzun kılları dökülen deriler çıkarıldıktan sonra kalan tüyleri de bıçakla kazınır (2), yeniden ıslatılan deriler sumak otu içinde yatırılır. Bu havuzlarda altı ay kadar bekletilen deriler havuzdan çıkarılınca mermer üzerine serilir, önce demir merdane ile sonra taş merdane ile döğülür. Son kalan kılları da bıçakla temizlenir. Daha sonra yağlanan deriler kurumaları için onbeş gün asılı bırakılırlar.

Bu işlemlerin sonucunda derinin işlenmesine göre gön, kösele, sahtiyan, meşin, elvan cinsi deriler elde edilir.

Uluborlu'da debbağlık (tabaklık) 1914 yılına kadar verimli bir biçimde sürmüştür. 1920 yılında Uluborlu'da bir tabak şirketi kurulmuştur. Bundan sonra tabaklık sanatında ilerlemeler kaydedilmiş, elde edilen derilerin eksilere göre daha ince ve parlak oldukları görülmüştür (3). Kurtuluş Savaşı sırasında, işleyen ellerin askere gitmesi nedeniyle bu sanat etkinlikleri durmuştur. Bir daha da eski durumuna erişememiştir, giderek bu sanat önemini yitirerek körelmiştir.

Çok yakın zamanlara kadar Uluborlu'da işlenen meşin, sahtiyan ve elvan deriler ancak birkaç yemenici, mestci, pabuçcu tarafından kullanılmakta idi. Bu sanatların körelmiş olması, buna karşılık deri sanayinin gelişmesi debbağlık sanatının da körelmesine neden olmuştur.

(1) Ham derilerin yıkandıkları yere «dağar» adı verilir. Eski çağlarda dağar topraktan yapılan ağız geniş küplerden oluşmakta idi, bugün bu küplere eski tabakhane yıkıntılarında rastlanmaktadır.

(2) Tüysüz deriye «tola» denir.

(3) «Zamanımızın bu derileri Isparta, Uşak, Yalvaç, Denizli tüccarları tarafından aranan deriler olmuştur».

Said Demirdal, «Bütünüyle Uluborlu», S. 148

Günün yaşlıları eski derilerin daha sağlam olduklarını, fabrikalarda yapılan derileri ise pek fazla dayanmadığını söylemektedirler. Bunun nedeni olarak da fabrikalarda deri işlenirken ispirto ve benzeri ilaçların kullanılmasının deriyi yaktığını ve dayanıklılığını götürdüğünü belirtmektedirler.

— Kirişçilik :

Hayvancılığın Uluborlu'da çok gelişmiş olması ve eskiden beri küçük baş («besi»-«etlik») hayvanlarının bol miktarda bulunması debbağlık gibi kireşçiliğin de gelişmesini etkilemiştir. Kesilen hayvanların derilerinden işlenerek yapılan deri çeşitlerinin yanı sıra bağırsaklarından da kiriş yapılmakta idi. İşte bağırsakların işlenerek yapılması kirişçilik denen sanat kolunu ortaya çıkarmıştır. Çok önceleri Uluborlu'da var olan bu sanatın ham maddesi yalnızca bağırsaktır. Bu bağırsakların işlendikleri yere «kirişhane» denilmektedir.

Kirişhanelere gelen bağırsaklar uzun süre su havuzlarında bırakılır, daha sonra özel bıçaklarla kazınarak inceltir ve kiriş çıkırlarında bükülerek ip inceliğine getirilir. Böylece bağırsaklar kiriş durumuna getirilmekteydi. Kirişin en önemli özelliği ipten sağlam ve düzgün oluşudur.

Yapılan bu kirişler hallaçların aygıtında, yün eğiren çıkırıkların çıkırıkların bağlanması ve gerilmesinde bazı müzik aletlerinde, çarık bağlarında ve semer dikiminde kullanılmaktaydı.

Bugün bu sanat tamamen yok olmuştur. Bu sanattan arta kalan, halen mandıracılık ve hayvancılıkla uğraşan bir «kirişler» sülâlesinin bulunmasıdır. Yine eski kirişhanelerin bulunduğu yere bugün kirişhane mevki denmesi ve kirişhane deresi diye anılan bir akar suyun bulunmasıdır (4).

— Urgancılık :

Bu sanatın ham maddesi olan kendir önceleri Uluborlu'da yetişmekteydi. Bugün yeterince yetiştirilmemektedir. Kendirin tohumu

(4) Bu kirişhanelerin kentten uzak olması dikkati çekmektedir. Bunun nedeni bağırsak kokusuna, sanatın pis ve mikroplu oluşuna bağlanmaktadır. Bunun içindirki şehrin uzağına ve derenin yanına yapılmıştır.

İbid., S. 155

ları alındıktan sonra liflerinden urgan, sicim v.s. gibi iplerin yapıldığı görülmüştür. Evvelce urgancılıkla çok kimse uğraşırken bugün yalnızca «Madanoğlu» adında bir kişinin kaldığı görülmektedir.

— Kalıpcılık :

Uluborlu'da körelmiş çarşı sanatlarından. Bugün «kalıpcılar» diye bir sülâle vardır (5). Ayakkabı kalıpcıları, yerli ayakkabı ustalarının kundura, yemeni, terlik kalıplarını yaparak geçinirlerdi. Ayakkabı kalıpları tahtadan yapılmaktaydı. Memlekette kaybolan ayakkabıcılık sanatının yanı sıra bu sanat da unutulmuştur. Çok ilkel usullerle yapılan bu tahta ayakkabı kalıplarına bugün hiç gerek duyulmadığından bu sanat da körelmiştir.

— Kuyumculuk :

Uluborlu'da körelmiş en büyük çarşı sanatıdır. Kuyumculuk, Uluborlu'da bulunan ve 1922 de memleketi terke mecbur olan Rum azınlığı tarafından geliştirilmiş ve Rumların ayrılmasıyla, aslında yerli halkın sanatı olmayan kuyumculuk sanatı zamanla körelmiş ve bugün tek temsilcisi dahi kalmamıştır.

Kuyumcular, dükkanlarda ve çarşı içlerinde yüzük, bilezik, iğne, madolyon gibi ve zarif kadın süs eşyaları gibi işleri altın ve gümüş gibi madenleri işliyerek yaparlardı. Kuyumcular, işledikleri ham maddeyi İstanbul ve İzmir sarraflarından külçe altın olarak sağlarırlar yada geçerli altın ve gümüş paraları kullanırlardı.

Bu sanatta kullanılan aletler devrin demirsi ustaları tarafından yapılyordu. Kuyumcu ustaları arasındaki rekabet en ustalikle yapılan eserleri meydana getirmiştir (6)

(5) Bugün sülâleden olan ve memlekette bu sanatın son temsilcisi «Küçüköğlü Tefrik Efendi» adlı usta halen yaşamaktadır. Bu kişi 60 yıl önce bu sanata başladığını ve sanatını babasının yanında öğrendiğini belirtmektedir.

(6) Uluborlu'da «eski kasaba» denilen ilk yerleşme yerindeki, Rum topluluklarının oturduğu yerlerde (gâvurlar mahallesi) yerli defineciler tarafından yapılan kazılarda kadın süs eşyalarına rastlanılmaktadır. Yine Uluborlu'nun kendine özge geleneksel kadın giyisi olan «üç etek»lerin kemer ve tokaların da zamaninkuyumcu ustaları tarafından incelikle yapılan süslemelere rastlanılmaktadır.

— Kaşıkçılık :

Kaşıkçılık sanatı da Uluborlu'da mahiyetini ve önemini yitirmiş ev ve çarşı sanatlarından biridir. Gördüğümüz diğer sanatlar gibi bunun da unutulmuş bir sanat kolu olduğu gerçektir.

Kaşık yapmak herhangi bir ağaç parçasını oymak veya tahta parçalarına bir biçim vermekten ibaret basit bir iş değildi. Bugün yapılmadıkları halde, çeşitli madenlerden yapılmış fabrika yapımı kaşıklar yanında önceden yapılmış olan tahta kaşıkların hâlâ kullanıldığını ve madenden yapılanlara tercih edildiğini görmekteyiz. Halkın bu eski geleneğini sürdürmesi şu nedenlere bağlıdır. Başta sanat zevki bununla birlikte kaşıkla ilgili geleneklere bağlı kalınması ve alışkanlıkların bırakılmamasıdır. İleri sürülen diğer bir tercih sebebi ise, tahta kaşıkların çabuk kızmamasıdır.

Uluborlu'da eskiden yapılmış ve bugün bulunan kaşıkların sert ağaçlardan (şimşir, karaağaç, armut gibi) yapıldıklarını görmekteyiz. Çok önceleri kemikten kaşıkların yapıldığı ve bunların süs eşyası olarak bulundurulduğunu söylemektedirler. Çorba, pilav, hoşaf, zerde, tatlı kaşıklarının ve tahta kepçelerin yapıldığı görülmüş ve bazılarının da süs olarak evlerin duvarlarına asılmış olduğuna rastlamaktayız.

Kaşık yapımı, bilinmesi gereken bazı sanatlara da ihtiyaç göstermiştir: Oymacılık, cilâ işi ve süslemecilik gibi. Çok önceleri kemikten ve tahtadan yapılan kaşıkların üzerine elle oymalar ve işlemler yapılarak süslenirdi. Yakın zamana kadar da kaşıklarda «ruga» adı verilen vernikle parlatma işleminin yapıldığı görülmüştür. Kaşıқта görülen rugan sanatı ustalar arası rekabeti ve mahareti gösterirdi; birinin rugan'ı diğerine benzemezdi.

Zamanla eski el işi süslemelerinin yerini lastik damgalarla yapılan süsler aldı. Giderek rugan sanatından da vazgeçilmeye başlandığı görülmüştür. Her yöre ile basitliğe kaçan kaşıkçılık zamanla önem ve mahiyetini yitirmeyi sürdürmüştür.

Uluborlu, kaşık üzerine zengin bir sözlü geleneğe de sahiptir. Eski kaşıkların üzerindeki öğütlü sözler bölge kaşıkçılığının bir özelliği idi.

— Bu sanatlardan başka sabunculuk, çıkarıcılık, mumculuk, tarakçılık gibi körelmiş sanatların varlığını bu adları taşıyan sülâlelerin varlığından anlamaktayız. Bu soyadları taşıyan kişiler dedelerinin, atalarının bu işleri yaptığını belirtmektedir.

B — ULUBORLU'DA YAŞAYAN HALK SANATLARI

— Demircilik :

Bu sanatın Uluborlu'ya ne zaman girdiği hakkında kesin bir kaynak yoktur. Her geçen gün gelişen bu sanat bütün etkinliklerini bugünde sürdürmektedir (7).

Uluborlu demirciliğinin civar il ve ilçelerde saygınlık görmesi yapılan işlerin değeri sayesinde. Uluborlu demirci ustalarının çeliğe su vermedeki üstün yetenekleri bu saygınlığı haklı kılmıştır. Demircilikte, marangoz aygıtları, sıyırma orakları başta olmak üzere diğer aygıtlar bölge pazarlarında ünlüdürler. Bunlar Konya, Afyon, İzmir pazarlarında bol alıcı bulan ve aranan aletlerdir. Demircilikte yapılan aletlerin başında şunlar gelmektedir: Mutfak ve Ziraat aletleri (orak, tırpan, kazma, kürek, çapa, gelberi, balta, satır, tahra gibi), pencere ve merdiven demirleri, mengene ve kilitler, kapı dayama demirleri ve tokmakları.

Bazı diğer sanatlarda görüldüğü gibi, demircilikte de mesleğe girme, çırak çıkma seromonileri büyük özellikler taşır.

— Bıçakçılık :

Demirciliğin bir koludur. Bu sanat, çevre il ve ilçelere göre çok ileri bir düzeydedir. Uluborlu'da görülmekte olan çakı bıçakları,

(7) «Halil Efendi adlı bir ustanın yaptığı mengener, kilitler takdire değer bir durumdadır. Bu şahsın kendi el işi olan ve üzerinde kakma yazı ile 1115 rakamı ve adını taşıyan mengener, anahtar uydurulamayan bir çok kilitler hâlâ göze çarpmaktadır. Birçok çıraklar yetiştirerek Uluborlu demirciliğine hizmet etmektedir.

kama bıçakları, ot kesme bıçakları, ekmek bıçakları, halı bıçakları bu sanat dalının verileridir. Bıçak yapımında parlatmada kullanılan nikelaj sanatı bilinmediğinden, yapılan bıçaklar kısa zamanda karar-maktadır.

Bıçakların üzerindeki ad ve özel işaretler (damgalar) bıçağın hangi usta tarafından yapıldığını göstermektedir.

— Bakırcılık :

Demircilik sanatının bir kolu olan bakırcılık sanatı, yanında kalaycılık sanatını da geliştirmiştir. Uluborlu'da bakırcı ustaları tarafından güyüm, ibrik, sini, sahan, tabak, tava, tencere, bakraç v.b. yapılmaktadır. Bunlarda kalaycı ustaları tarafından kalaylanmaktadır. Bakırcı ustaları tarafından yapılan bu ev ve mutfak eşyalarının üzerindeki ince işlemler ve süsler göze çarpmaktadır.

Öteden beri varlığını yitirmeyen bu çarşı sanatının halen on kadar sanatkârı bulunmaktadır.

Demircilik sanatının kollarından olan diğer sanat dallarının (bıçakçılık, bakırcılık, tenekecilik, sobacılık) ustaları başlangıçta demirci ustası olarak çalışmış, daha sonra bu sanatlarla uğraşmışlardır.

— Semercilik :

Yaşayan ev ve çarşı sanatlarından. Yörede hayvanın ulaşım ve taşıt aracı olarak kullanıldığı sürece de bu sanatın önemini yitirmeyeceği sanılmaktadır.

Semerciler ustaları at, katır, eşek gibi hayvanlara ölçülü semerler dikerler. İşinin ustalığı, yaptığı semerin, hayvanı rahatsız etmemesinden anlaşılmaktadır. Uluborlu'da «semerciler» adlı bir sülâle bulunmaktadır.

Semer yapımında hasırın, derinin, samanın, tahtanın kullanıldığını görmekteyiz. Semer süslemeleri de bir takım özellikler taşır. Semerin üzerinde bulunan ayna ve boncuk gibi süslerin hem semere bir güzellik kattığı, hem hayvanın çok yük taşıması ve nazar değmesi için yapıldığını görmekteyiz.

— Keçecilik :

Uluborlu'da halen yaşayan sanatlardan biri olan keçecilik eski özelliğini yitirmek üzeredir.

Keçe yapımı: Yıkayıp temizlenmiş ve haçllaçlar tarafından yayda atılmış yünler, hasır üzerine serilir (Buna kalıba dökmek denir). Yapılacak işin cinsine göre yün kalın veya ince bir tabaka halinde toplandıktan sonra tepilmeye başlanır, bir saat kadar tepildikten sonra kalıp açılır, yapılacak işin biçimi verilir. «Çatmak» adı verilen bu işlem, örneğin bir «kepenek» hazırlanırken, bir saatlik zaman alır. Çatma işleminden sonra kırkbeş dakika tepilir, daha sonra üstündeki yazıları ve markası şerit halinde kesilmiş keçelere işlendikten sonra keçenin «pişirilmesi»ne geçilir.

Biçim verilmiş olan keçeye önceden kaynatılmış sabunlu ılık sular dökülür; sabunlu su ile iyice ıslatılmış alan keçe rulo durumuna getirilir. Sürekli ve uyumlu hareketlerle ezilir, yere çarpılır; yumrukla, dirseklerle, dizlerle aynı anda yapılan bu hareketler sırasında keçeciler ahenkle «ih-ih-ih» veya «hink-hink-hink» seslerini yinelerler. Bu evreye «ıhlamak» adı verilir. Üç, dört, beş saat süren bu pişirme işlemi sonunda keçe son biçimini alır, bundan sonra güneşe çıkarılır, asılarak kurutulur.

Keçelerden, halı ve kilim yerine kullanılan yer yaygıları, komşum hayvanlarının semerleri altına konan keçe parçaları, çobanlar için kepenekler yapılmaktadır.

Bugün bir tek usta ile yardımcıları bulunan bu sanat dalında en çok kepenek çeşidi yapılmaktadır. Eskiden yapılp halı ve kilim yerine kullanılan keçe yer yaygılarına hiç rastlanılmamaktadır.

Uluborlu'da «keçeciler» diye anılan bir sülale bulunmaktadır.

— Yazmacılık :

Bu sanat, Uluborlu'nun geleneksel halk sanatlarından biridir. «Yazma» kumaş üzerine elle resmedilerek veya tahta kalıplarla basılarak desenlendirilmiş kumaşlara verilen isimdir.

Yazma, Uluborlu toplumunun yaşamına her yönü ile karışmış; yemeni, yastık örtüsü, bohça, yorgan yüzü, mendil, sedir örtüsü olarak evlerin en gözde kullanma eşyaları arasında yer almıştır.

Türk el sanatları içinde geniş bir yeri olan yazmacılık sanatı teknik yönden üç ana grupta toplanmaktadır (8).

- a— Kalem işi yazma
- b— Kalıp kalem yazma
- c— Kalıpla yazma

Kalem işi yazma: Bir sanat yapıtı diyebileceğimiz en değerli yazmalardır. Bu çeşit yazmalar günümüz Uluborlu'sunda yapılmadığı gibi eski örneklerine de rastlanılmamaktadır.

Kalıp kalem yazma: Bu yöntemde çerçeve çizgileri kalıpla basıldıktan sonra desendeki renkli kısımlar el ile (fırça aracı) boyanır (9).

Kalıpla yazma: Bu tür yazmalar tahta üzerine oyulmuş kalıplarla desenlendirilen yazmalardır. Kalıplar önce siyah çerçeve olarak basılır, desendeki diğer renklerin baskısı yine kalıpla yapılır.

Bugün Uluborlu'da devam eden yazma sanatında tümüyle kalıp yazma biçimi uygulanmaktadır. Uluborlu yazmalarında çoğunlukla koyu renkler egemendir: Kırmızını koyu tonları, bordo, patlıcan mor, koyu kahve rengi.

Bazende bu yazmaların siyah beyaz renklerde oldukları görülmektedir. Halk bu çeşit yazmalara «kara kalem yazma» demektedir. (Sofra altları, namazlağı denen seccadeler). Çok renkli olan yazmalara da «elvan yazma»lar denir. Arapçada «elvan»ın anlamı çok renkli veya renkler demektir.

Yazma motiflerinde doğadaki motiflerin hiç bir şey yitirmeden kalıp üzerine aktarıldıkları görülmektedir. Yazmalarda genellikle çiçekler yapraklarla bezenmiş, bir sap üzerinde, grup halinde veya serbestce serpiştirilmiş olarak kumaşın bütün yüzeyine dağıtılmıştır.

Uluborlu yazmacılık sanatı günümüzde şimdiki durumu ile yalnızca yerli halka seslenen bir halk sanatı olarak geçerliliğini sürdürmektedir.

(8) Reyhan Kaya, «Türk Yazmacılık Sanatı», Türkiyemiz, Sayı 7, Haziran 1972 S. 33

(9) «Eski İstanbul Yazmaları» çoğunlukla bu tür baskı tekniği ile basılmışlardır. İbid., S. 33

Eskiden oldukça ticari bir değer taşıyan yazmaları da, tüm yöre el sanatlarında olduğu gibi, giderek güzelliğini ve soyluluğunu yitirmektedir.

— *El işleri :*

Uluborlu'da her genç kız çeyizini tamamlarken birbirinden güzel el işleri yapmaktadır. Bunları erkek gitimine ilişkin olanlar, kadının giyimine ilişkin olanlar, çeyize ilişkin olanlar, süslemeye ilişkin olanlar diye ayırmak olanaklıdır.

Bohça yüzleri, cepken süslemeleri, çevre, duvak, hırka, havlu, kuşak, mendil işlemeleri, mevlüt takımları, sofraya altları işlenmektedir. Bugün en çok yazma kenarlarına oyalar işlenmektedir. Bu oyalara «yazma oyası» denmektedir.

Bir uçkur, bir çevre, bir yağlık, bir halıya bakarak çok daha bireysel, çok daha kişisel, çok daha bir iç duyuşun ürünüdür. Yavuklu eli ile işlenir, güveyide kalır, eskir veya sandığa girer. Aynı durum bir havlu, bir bohça, bir yazma oyası için de söz konusudur.

— *Çorap ve örgü işleri :*

Kadınların bir el sanatıdır. Uluborlu kadınları hemen her evde çorap, fanile, hırka, kazak örmekle uğraşırlar. Çevrede köylü kadınlarının da ördükleri bu işler, Ege bölgesinde, Antalya'da ve çevre pazarlarda satılmaktadır. Halıcılık sanatının her geçen gün ilerlemesi ve ticari değer kazanması, kazancı çok az olan çorap örücülüğünü baltalamaktadır. Kadınların çoğu halı işlediklerinden, bugün ancak çorap, halı modelini takip edemeyecek kadar yaşlı kadınlar tarafından örülmektedir. Eskiden genç kızların çeyizleri veya kocaları için ördükleri için yün çoraplarda bitki, eşya ve kuş motifleri görülür.

Çorap duyuş ve düşüncelerin en büyük ve belirli bir aynası olmuştur. En büyük aşklar ve kinler simgesel motiflerle ifade edilirdi. Bugün yörenin kendine özge «gül bahçesi» motifli, renkli yün çorabı bulunmaktadır. Çoğunlukla düz beyaz yün çoraplar işlenmektedir.

— Bunlardan başka yerli ustalar tarafından söğüt, karaağaç üzüm çubuğu gibi dallardan örülerek yapılan sepet ve sepetcilik sanatı, yine süpürgecilik sanatı, yünün ve pamuğun atılma sanatı olan hallaçlık sanatı Uluborlu ve çevresinin yaşayan diğer halk sanatlarının içine girmektedir.

Kutlu, M. Muhtar 1977 ‘Uluborlu’da Halk Sanatları’, *Halkbilim Dergisi*, Eylül-Ekim, Cilt 4, Sayı 31-32, 30-39.

ULUBORLU'DA HALK SANATLARI

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

A — ULUBORLU DOKUMACILIĞI:

Uluborlu dokumacılığının kökeninin çok eskilere dayandığını görmekteyiz. Yöre dokumacılığının çok eskilere dayanan kökenini elde var olan bazı kaynaklar kanıtlamaktadır.

1 — Bugün terk edilmiş durumda bulunan eski yerleşme yerindeki (eski kasaba) evlerde, hemen hemen çoğunda tezgâh kurulabilmesi için bir takım yerlerin bulunuşu.

2 — Uluborlu'da çeşitli zamanlarda yapılan kazıların birinde bulunan taş kitabede (1) aynen şunlar yazılmıştır: «Antalya'nın Silyon kasabasından geldim, Antiyuhyalı Debora ile evlendim, bu çok koyunlu topraklarda öldüm» (2). Bu mezar taşındaki kayıttan bulunuşu, yörenin dokumacılık malzemesi bakımından önceleri de çok zengin kaynaklara sahip olduğunu göstermektedir.

3 — Bugün 8 - 10 kadar temsilcisi bulunan hallaçlık mesleği tarihinin çok eskilere dayandığı bilinmektedir (3). Dokuma sanatının dayandığı bu hallaçlık sanatı da dokumanın köklü bir geçmişi olduğunu göstermektedir.

(1) Bu taş kitabe bugün terk edilmiş kasabadaki bir ilkokulun duvarında yapı taşı olarak kullanılmış bulunmaktadır.

(2) Said Demirdal, «Uluborlu Tarihi», 1950. Bu kitabe 1950 Nisanında Uluborlu'ya gelip araştırma yapan Viktorya Üniversitesi Profesörlerinden M. Calder tarafından okunmuştur.

(3) Said Demirdal, «Bütünüyle Uluborlu», S. 52.

Uluborlu'da önceleri halı, kilim, haba, çuval, heybe, torba, harar vb. dokumalar dokunduğu gibi, alaca, astar, hamamiye (peştimal), el peşkirleri de dokunmakta idi. Bu dokumaların çoğu unutulmakta ve birbirinden güzel örnekleri tükenmektedir. Günümüz Uluborlu'sunda halı, kilim, heybe ve çuval gibi dokumalar —eski özelliklerinden olmasa bile— sürdürülmektedir.

Bütün bunlar basit araç ve gereçlerle yapılmalarına karşın süslemelerindeki renk ve kompozisyonlarda görülen ifade gücü dikkati çeker. Renk ve kompozisyonlar bölgesel dokuma özelliklerini belirlemektedir.

Dokuma sanatı, Uluborlu kadınının sanatıdır. Kendi geleneksel işleri ve dokuma sanatkârlığı onun yaşamının bir parçasıdır. Yünü eğirir, bunu işler, halı kilim dokur, çorap örür, işlemlerini yapar. Bütün bunlarda kendi iç dünyasının sevinçlerini, kederlerini kısaca bütün duygularını yansıtır.

Kadın, halı dokumayı kendi çeyizini hazırlarken öğrenir. Evinde bunu sürdürür. Evinin yaygı gereksinimini karşılamak, harman işlerinde kullanılacak çuvalını, hararını, heybesini dokumak, bunları çevresine tanıtmak ve öğretmek onun görevleri arasındadır. Böylece yöre kadını ömür boyunca köy yaşantısı içinde yoğrulur, emek harcar.

1 — ULUBORLU'DA HALI

Türkler konutlarının yerleştirilmesi ve süslenmesinde önemli yeri olan halının yapımına özel bir özen göstermişlerdir. Çok eskiden her genç kız evlendikten sonra oturacağı evi süslüyecek halıları kendi eli ile dokumak zorunluğundaydı.

Genç kızların evleninceye kadar hazırlıyacıkları «kalın» ya da «cehiz» (yani ev için gerekli çamaşır, kumaşlar, diğer eşyalar) adı verilen eşya arasında halı en önde gelirdi. Gelinin kendi malı olarak

(4) Celal Esat Arseven, «Türk Sanatı», İstanbul 1970, S. 203-284.

«Halı kelimesinin karşılığı olarak Çağataycada «kalın», Yakut dilinde «kalın». Selcuklularda «kalı» kelimelerini görmekteyiz.»

kalan eşyaların anlamına gelen halıya belkide bu yüzden bu ad verilmiştir (4), (5).

Türk kadınının yaşamında bu denli önemli yeri olan halının Uluborlu'da gelişimi çeşitli aşamalarla olmuştur. 1826 ve 1908 yıllarındaki atılımlar sayesinde, devrin ileri görüşlü kişileri Uluborlu'daki geleneksel halıcılığı bir geçim kaynağı olabilecek sanat haline getirmişlerdir. 1826 da görülen «kız mektebi» (halı mektebi) adı altında açılan okulun (6), 1908 yılında Uluborlu'ya gelen halıcılık şirketlerinin (7) etkileri ile halı dokumacılığı halka iyice benimsetilmiş ve yörenin ekonomisine etki eden geçerli bir etmen olmuştur.

Bugünkü Uluborlu halıcılığı, Isparta halıcılığının bir şubesi görünümündedir. Uluborlu ve köylerinde (Dereköy, İleydağı, İnhisar, Küçük kabaca) bulunan halı tezgâhlarında dokunan halıların hemen hepsi halıcılığımızda Isparta halısı adı ile anılmaktadır.

Halıları birbirinden ayıran, bölgesel özellikleridir. Halılar her şehrin geleneklerine göre dokunur. Kullanılan motifler ve renkler her bölgeye göre değişir.

(5) Arseven, Op. Cit., S. 205

«Eski Türklerde güveyi tarafından geline başlık bedeli (mehir) olarak halı verilirdi. Gelinde bu halıyı hayatının sonuna kadar korur hattâ torunlarına bile miras bırakırdı.»

(6) Said Demirdal, «Bütünüyle Uluborlu», S. 291

1896 tarihinde devrin Uluborlu Kaymakamı İbrahim Vasfi bey tarafından kız mektebi adı ile bir okul kurulmuştur. Yazar bu konuda şunları söylemektedir. «Kaymakam bey bu okulun alt kısmını tek koğuş halinde islah ettirdi. İki halı tezgâhı kurdu. Halı ustası olarak iki bayan buldu. Kız öğrenciler nöbetle tezgâh önüne gelecekler, halı öğrenecekler, nöbeti olmayanlar üst kattaki sınıflarda derslere devam edeceklerdi. Bu suretle kız okuluna giren çocuk hem ilk tahsilini yapıyor hem de bir sanat öğreniyordu. Bu okulun açılışından altı ay sonra bütün kasaba evlerinin pencere demirleri halı tezgâhı numunesi haline geliverdi.»

(7) «1908 de Meşrutiyetin ilânını müteakip bir Ermeni halı şirketi ilk defa Uluborlu'ya geldi. Büyük mikyasta ve daha mükemmel bir tarzda halılar işlenmeye başladı. Mezkûr şirketin 1914 de dağıtılması ve yurttan uzaklaştırılması halıcılıkta duraklamaya sebep oldu. Birinci cihan savaşından sonra yerli müteşebbisler tarafından halıcılığın ihya edildiği görüldü.» İbid., S. 150.

a) *Tezgâh Tipi*: Uluborlu'da bugün hemen her evde kurulu olsun veya olmasın bir halı tezgâhı bulunmaktadır. Uluborlu halıları «sarma», diğer adı ile Isparta tipi tezgâhlarda dokunmaktadır. Bu tezgâh arkaya doğru hafif eğik olarak yere oturturulmuş karşılıklı iki yassı tahta (yan ağaç) ile bu tahtaların üst ve altındaki deliklere kendi ekseni çevresinde serbestçe dönebilecek biçimde uçlarından geçirilmiş iki yuvarlak ağaçtan (üst ve alt ağaç) oluşmaktadır (8). Bu iki ağaç birbirine koşuttur ve her ikisi arasındaki açıklık 120 - 200 cm. kadardır. Tezgâhın genişliği ise 150 cm. den başlamak üzere 3-4 ve hattâ 10 m.ye kadar çıkar. Büyük boyutlarda halı yapımı tezgâhın enine bağlı olup, tezgâh yüksekliği halı boyutlarına etki etmez.

Tezgâhlarda çözgü iplerinin (9) gerginliği alt ve üst ağaçların döndürülmesiyle elde edilir. Halı dokunurken atılan düğümlerin iplerini kesmek için bıçak kullanılır ve her üç veya dört sırada biriken düğüm iplerini bir hizada kesmek için de makas kullanılır. Halı düğümlerini istenilen bir biçimde kesmek maharet gerektirir.

b) *Dokuma tekniği*: Tezgâha gerili olan çözgülerin üzerine elde bulunan modele göre düğümler atılır. Türk halılarının yapımında iki çeşit düğüm tekniği vardır.

1 — *Gördes veya Türk düğümü*, 2 — *Acem veya sene düğümü*

Uluborlu halılarında Gördes veya Türk düğümü denilen düğüm tekniği kullanılmaktadır. Bu çeşit düğümle dokunan halılar sağlam ve kalın olmaktadır. Atılan her düğüm sırasından sonra baştan başa atkı (10) geçirilir, kirkitlenir (11), bir sıra düğüm yapılır ve yine üzerine atkı geçirilerek kirkitle vurulur. Sonra hepsi bir hizada olmak üzere makasla kesilir.

(8) Bunlara «direzi» denir.

(9) Çözgü : Halı tezgâhının alt ve üst ağaçları arasında halı boyunca birbirine koşut olarak çaprazlama gerilmiş iplerdir. Bu ip birden fazla katlanmış yün veya pamuk ipliğinin bükülmesinden meydana gelir.

(10) Atkı : İlme sıraları arasına halının enine paralel olarak geçirilen çözgü ile beraber halının zemin dokumasını meydana getiren yün veya pamuk ipleridir.

(11) Kirkit ve Kirkitleme : Halı işlenmesinde kullanılan araç ve gereçlerin en önemlilerindendir. Atılan her «atkı»dan sonra, atkı ve düğümlerin sıkıca

Halının bitiminde alt kısmına bir iki santimlik kilim dokunup tezgâhtan çıkarılır. Alt ve üst kısımlarda istenilen aralıkta çözümler bırakılarak saçak yapılır. Halının bitirilmesi atılan düğüm hızına bağlıdır. Uluborlu'da usta bir halıcı kadının günde ortalama 1200-1600 düğüm atabileceği tahmin edilmektedir.

c) *Renk ve Motif* : Uluborlu halıları renk ve motif yönünden pek zengin görülmemektedir. Çok eskiden kök boya renkleri ve zengin motifler görülmekte idiye de, bugün renk ve motifte basitliğe kaçan, basitliğe kaçarkende eski değerinden çok şey yitiren renk ve motifleri görmekteyiz.

Uluborlu dokumalarında motif zenginliğini halıda göremezken kilimlerde oldukça zengin ve değişik motifler karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak motif çeşitleri üç ana bölüme ayrılmaktadır (12).

1 — Geometrik şekiller : Bunlar arasında görünür bir şekilde hayvan ve insan şekilleri de vardır.

2 — Bitkiler : Başta çiçekler olmak üzere bir çokları stilize edilen dallar, ağaçlar ve manzaralardır.

3 — Mimari motifler : Mimari eserler üzerinde görülen süsleme motiflerle Anadolu'da yabancı medeniyetlerine ait kalıntılar üzerinden çıkarılan örnekler oluşturur.

Bu ayırımın ışığı altında günümüz Uluborlu'su halılarında daha çok bitki motiflerinin genellik kazandığını saptayabiliriz.

Bugün Uluborlu'da adı bilinen ve halen işlenmekte olan motifler :

oturmaları için «kirkit»le vurulur. Bu işe «kirkitleme» denir. Kirkit yaklaşık olarak bir kilo ağırlığında, tarak şeklinde dişleri ve sapı olan demirden yapılmış bir araçtır. Kirkitlemede önemli olan, kirkitin uygun darbelerde vurulmasıdır. Sert ve çok darbelerle kirkitleme halının sert, aksi yapıldığında çok yumuşak olmasına sebep olur. Bu yüzden kirkitleme maharet işidir ve alışkanlıkla elde edilir.

(12) Böyle bir ayırım «Kenan Özbek» tarafından yapılmıştır. Kenan Özbek, Anadolu Halı, Kilim ve Seccadeleri», El Sanatları Serisi.

Göbekli (madalyon : Halının tam ortasına gelen bir yuvarlak içinde stilize edilmiş bitki ve yaprak motifleri.

Köşe göbek : Halının dört köşesinden ortaya yayılan bitki ve yaprak motifleri. Kenar bordürler (13) orta motife sadık kalır.

Gülistan : Kuşaktan kuşağa geçen bölgesel motiftir. Kendini halıda, heybede, mînderde gösteren tek motiftir. Bitki motifleri hakimdir, gül bahçesi görünümündedir.

İçi serpmeye : Bitki, ağaç ve yaprak motifleri halının tüm yüzeyi üzerine serpiştirilmiş ve bordürlerde aynı desen sıklık kazanmış bir motiftir. Genel görünüm birbiri içinden çıkma gül motiftir.

Belirli bir biçimde halıya aktarılan stilize edilmiş hayvan motifleri bölge halılarında çok az görülmektedir. Genel olarak halılara uygulanan en önemli hayvan şekilleri sembolik bir mana ifade eden kuş kategorileridir. Bölge halılarında pek sık sardıymadığımız hayvan motifini diğer el sanatlarında (oya işlerinde, kasnak işlerinde, el örgüsü perdelerde) kullanıldığını ve hatta bunlara «kuşlu», «horoz ibiligi», «ördek ayağı», «güvercin» gibi ad verdiklerini görmekteyiz.

d) *Örnek yapmak ve kalite* : Halı ve kilimlerde örnek yapmak da özellik gösterir. Bu, halı ve kilimlerde ayrı tekniklerde yapılır. Halılarda model kareli örnek kâğıtlardan çıkarılır. Bir kare bir düğümü karşılar. Bazen küçük işerde halı ince yapılacaksa bir kaç kare bir düğüm, kaba yapılacaksa bir kaç düğüm bir kare olarak hesaplanır. Böyle olunca çözümler sayısını ona göre düzenlemek ve bütün karelerde aynı sayıda düğüm kullanmak lazımdır. Örnek kâğıtlar (patronlar) kenar, köşe, iç zemin ve göbek için ayrı ayrı çizilir. Kenar ve köşelerde motifler aynı olacağından birer örnek yeterlidir. İç zemin ve göbekte bazen karşılıklı olabilir. Bunlar için de birer örnek çizilip diğer kısımlara uygulanır. Genellikle düğüm adedi santimetre kareye göre hesaplanır. Örneğin; santimetre kareye ellibeş düğüm atılacaksa daima bu sayı üzerinden çalışılması gerektir. Atkı, çözümler, düğüm iplerinin kalınlığı da ona göre hazırlanma-

(13) Bordür : Halının iki veya dört kenarını çevreleyen desenli veya düz kısmıdır.

lıdır. Aksi halde motifler güzel belirtilemez. Örneğin, kalın ipten beş düğümle belirtilecek bir nokta ince iple yapılırsa daha küçük olacağı için düğümlerin arasında gömülüp kaybolur.

Kalite : Kalite olarak bir santimetre kareye düşecek belirli bir düğüm sayısı kabul edilir. Buna kalite denir. Halının kalitesi ipin cinsine ve düğümüne bağlıdır. Çözgü, atkı ve düğüm ipi ince ve bağlanması sıkı olursa santimetreye düşen düğüm adedi çoğalır ve halının kalitesi iyi olur. Bunun yanı sıra boyanın da halının kalitesinde etkin rol oynadığı bir gerçektir.

II — ULUBORLU'DA KİLİM

Çok eski bir geleneğe sahip olan kilimcilik, Uluborlu dokuma sanatlarının ikinci büyük dalını oluşturur. Bu sanat dalı da çoğunlukla kadınlar tarafından yapılmaktadır. Uluborlu ve köylerinde dokunmakta olan kilimler düzen bakımından çok basit olan tezgâhlarda dokunmaktadır. Bugün yozlaşmakta olan halıcılığın yanı sıra kilimcilik eski geleneğini sürdürme çabası içinde görülmektedir. Bunda başlıca neden kilimlerin ekonomik endişeden uzak olarak dokunmalarındır. Bir evin süslenmesinde, eşya taşıma işlerinde, tahılın korunmasında ve diğer gerekler için dokunan bölge kilimlerinden yararlanılır. Sağlam olduğu kadar güzel süslemesi ile tanınan bu kilimlerin, bugüne kadar sürmesini sağlayan nedenlerden biri, bunların yerini tutacak sağlamlıkta ve güzellikte başka bir dokumanın yapılamaması, diğeri ise halı gibi kalın dokumalarda makina sanayinin sağladığı kolaylıkların henüz kilimlere kadar ulaşmamış olmasıdır.

Bölge dokumaları, kullanılan yün ipliklerin cinsine ve boyaların saflığına göre de değer kazanırlar. Bölge kilim dokumalarında diğeri Anadolu aşiretlerine koşut olarak, doğu illerimize özgü renk ve modeller görülür. Kilimlerde motifler geniş alanlı değildir. Kilimler çözgü yönüne göre, aynı renk zeminli sular halinde düzenlenmiştir. Motifler sıra izler. Hahlarda görüldüğü gibi, motifler geniş alanlı olmadığından, dokumalarda sıra takip edilmesi, motifler arasındaki boşlukları yitirtmiştir. Kilim dokunurken «argaç» koparılmadan devam ettirilir (14). Kilimlerde kullanılacakları yer ve özelliklere göre ayrı teknikler kullanılmaktadır.

(14) Kaşgarlı Mahmut Divanü Lugat'it Türk (tercümesi) Besim Atalay, Türk Dil Kurumu 1939-1941, S. 6 da : Arış-Eriş, Arkağ-Argaç kelimeleri geçer. «Arış, tezgâha sarılmış olan ve uzunluğuna bulunan teller; Argaç, yanmasına olan tellerdir.»

a) Tezgâh, boya ve renkler : Kilimler genel olarak dik, yatık veya duvara dayalı kurulmuş üç tip tezgâhta dokunurlar. Uluborlu'da, Dereköy'de, İleydağın'da, Küçükbabaca'da, İnhisar'da dokunan kilimler genellikle dik tezgâhlarda dokunmaktadır. Yörede bu tezgâhlara «istar» denmektedir.

Bölge kilimlerinde önceleri tümüyle kök boya kullanılmaktaydı. Renkler; turuncu, mavi, yeşil, lâcivert, kırmızı renkler olup bunların dışında pembe, kahverengi ve güvez renkler ikinci derecede görülmektedir.

b) Motifler : Uluborlu ve çevresinde görülen en belli başlı motiflerin meydana getirdikleri «aynalı kilim», bölgenin kendine özgü motifli kilimidir. Bu kilim Türk kilimciliğinde «İsparta kilimi» olarak tanınır. «Aynalı kilim»in, Antep yöresi kilimleriyle motif bakımından benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Genç kızların çeyizleri için dokudukları hemen hemen bütün kilimlerde ortak bir motif göze çarpmaktadır. Uluborlu'da genç kızlığın, gençliğin, sağlamlığın, uğur ve saadetin simgesi olarak görülen «eli belinde kız» motifini kilimlerde ve çuvallarda görmekteyiz. Anadolu'nun diğeri yörelerinde bu motifin daha değişik biçim ve adlarla kullanıldıkları görülmektedir (15).

Yine bölgede görülen, ama sanat değeri bakımından pek önem taşımayan «yollu» ve «çubuklu» tabir edilen kilim çeşitleri de dokunmaktadır. Bunlar daha çok ev gereksinimleri için dokunan kilimlerdir.

(15) Uluborlu'da gençliğin, uğur ve saadetin sembolü olarak kullanılan bu «eli belinde» motifine Emirdağ (Suvermez köyü)'da «aman kız» adı verilmiştir. Avşar dokumalarında bu kız motifi daha bariz insan şeklini almıştır. Eskişehir yörük dokumalarında «kâhküllü kızlar» motifiyile, Niğde yörük dokumalarında «çifte belli kız» motifi uğur ve saadetin simgesi sayılır. Yusuf Durul, «Halı ve Kilimlerde Kız Motifleri», Türk Etnoğrafya Dergisi, Sayı 1, Ankara 1965 S. 91.

III — ULUBORLU'DA DİĞER DOKUMALAR

Çuvallar: Bölgede çuvallar iki kısma ayrılır. Birincisi hububat, ikincisi de giyim ve eşyalar içindir. Hububata ait olanlar çoklukla düz dokunmuşlardır. Ticaret maksadıyla kullanılan çuvallardan ev içinde tahıl saklanan çuvallar, süsleme ve motif bakımından daha zengindir. Bu çuvalların boyları bir ölçü dahilinde yapılır. İçine ne kadar erzak sığabileceği bilinir.

Çoğu zaman bu çuvallar üzerindeki motifler ve renkler çeşitli duygu ve düşüncelerin belirtisi olmuşlardır.

Çuvallar üzerindeki motiflerde kızlık, saadet ve çocuk sahibi olmak gibi simgeler de işlenmiştir. Yine çuvalların üzerinde dokuyucuların kendini belirtmeye yarayan damga ve im motifleri de görülmektedir (16). Çuvallar üzerinde genellikle kazanan motif bereket zarlarına gidış gelişlerinde görülmektedir).

Heybenin çeyiz eşyaları arasında da çok önemli bir yeri vardır. Evlenecek köylü kızlarının kendi elleri ile dokudukları çeyizler arave bolluğun sembolü olan «bereket motifi»dir. Bölgede uçlarında karışık renkli ve düz renkli püsküller bulunan çuvallara da rastlanır.

Heybeler: Başlıcaları eğer, ekin ve omuz heybeleridir. Omuz ve eğer heybelerine şehire sık inen köylülerde rastlanır. (Bölge yanında muhakkak bir tane bulunması gelenektir. Ekin heybeleriyle tarlaya ekin taşınır, bunlar ekin zamanı dışında kullanılmazlar. Motifleri yönünden çeşitli simgelerle belirlenen (verimi, yağmuru) heybeler bulunmaktadır.

Hararlar: Bir çuval çeşididir. Boy ve enleri bakımından çuvallara bakarak çok daha büyük ve geniştirler. Bunlara ekin zamanında saman basılır, sıkıştırılarak saman basılan hararlar bir balya

(16) «Hayvanlara yakma suretiyle yapılan işaretlere de «damga» denir. Kilim, halı ve emsali dokumalar ile çorap ve işlemelere özel olarak konan işaretlere «im» denir. Bu işaretler ailelere göre değişir.» Kaşgarlı Mahmut Divanü Lûgat'it Türk Tercümesi. Besim Atalay, Yazıcızade; Tarih-i Âl-i Selçuk (Nesihle, Yazıcızade yazması) Topkapı Sarayı Müz, Revan kitablığı, 1390 XV y.y., S. 23-24

Ali Rıza Yalın, «Toroşlarda Karatepli Bölgesi», Ankara Halkevi Yayınları 1950. Ali Rıza Yalın, «Cenupta Türkmen Oymakları», Adana Türk Sözü Basımevi 1940.

görünümündedirler. Aynı zamanda bunlara kışın yakacak olarak toplanan gazel (17) ve kuru ot basılır.

Dokuma malzemeleri çuvallara bakarak daha değişiktir, genellikle keçi kılından dokunurlar, kıllı, tüylü ve sert bir yüzleri vardır. Bölgede aynı kıldan dokunan yine sert ve kıllı yüzeyleri olan kilim türünden dokumalara rastlanır; bunlara bölgede «kıl haba» denir. Kıl habalar kilim tekniğinde dokunmaktadır.

Hararlar motif ve renk bakımından pek çeşitlilik göstermezler, daha çok düz siyah renktedirler, bazılarında ise dikine beyaz çizgiler halinde yol motifleri görülür.

Bugün tamamen unutulmuş ve körelmiş bir dokuma sanatı da peştemalcılıktır. Zamanında Uluborlu'da bu sanatla uğraşan sülâlelerin iplik ve ipekli peştemallar dokudukları görülmüştür. Bunun yanı sıra «hamamiye» adı verilen hamam takımları dokumaları da Uluborlu'da dokunmakta idi.

Bugün bu sanattan arta kalan sadece «peştemalcılar» lâkabı ve soyadı ile anılan bir sülâlenin varlığıdır.

Seccadeler: Üzerinde namaz kılmaya yarayan yaygılardır. Genellikle dikdörtgendir. Yüzleri, mihrap, ayetlik, tabanlık adı verilen bölümlere ayrılır. Yüzeyler özel bir terkiyle süslüdür. Halı türlerinin içinde tamamıyla ayrı bir nitelik gösterir. Çoğunlukla dini motifler işlenmektedir. Halıda hiç bir zaman göremeyeceğimiz motiflere seccadelerde sık sık rastlarız. Mihrap, ayetlik ve tabanlık kısımlarını çevreleyen bordürde kenar su motifleri egemendir.

Genellikle seccadeler halı gibi ticarî amaç ile dokunmazlar. Ev gereksinimi ve siparişle dokunurlar. En göze çarpanı «direkli seccade» adı verilen tipidir.

(17) Gazel : Sonbaharda dökülen kuru yapraklara denir. Bunlar kışın yakacak olarak ocak ve tandırlarda kullanılır. Bundan başka besi hayvanlarına yiyecek olarak toplanan yeşil karaağaç yapraklarına da gazel denir. Bu gazeller hararlara basılarak kurutulur.

Kutlu, M. Muhtar 1977 ‘Uluborlu’da Halk Sanatları’, *Halkbilim Dergisi*, Kasım, Cilt 4, Sayı 33, 3-7.

ULUBORLU'DA HALK SANATLARI

M. Muhtar KUTLU

(Geçen Sayıdan Devam)

B — DOKUMALARDA KULLANILAN BOYALAR

Dokumalarda kullanılan boyalar ve bunları yapanlar babadan oğula geçen bir sanat dalını oluşturmaktadır. Boyacılık sanatının kökeni çok eskilere dayanmaktadır. İlkelerde ip ve kumaş boyacılığında kullanılan bir takım boyama tekniklerini görmekteyiz. (Batik, İkat, Plangi boyama teknikleri) (18). Anadolumuzda da buna benzer dokuma tekniklerine çok önceleri rastlanılmıştır. Memleketimizde, Osmanlılar zamanında boyacılığın ileri bir sanat olduğu ve düzenli bir örgütlenmeye tabi tutulduğu anlaşılmaktadır (19). Müzelerimizde bulunan dokuma parçalarının şimdiye kadar solmadan renklerini korumaları bunların kök boyası ile boyandıklarını göstermektedir.

(18) Sedat Veyis Örnek, «Etnoloji Sözlüğü», A.Ü D.T.C.F. yayını, Ankara 1971.

Batik : Bkz. İbid., S. 42

İkat : Bkz. İbid., S. 115

Plangi : Bkz. İbid., S. 195

(19) «1208 Hicri (1794) Miladi tarihi ve 294 numaralı bir mahkeme sicilinden Boyacılıkta o zamanlar sarı ağaç boyası, bakkam ağacı, sarı ot, kök boyası gibi bitkisel boyaların kullanıldığı anlaşılmaktadır.»

Macide Gönül, «Eski Türk Halılarında Teknik», Milli Mensucat Dergisi, Cilt IV, Sayı 8, Ağustos 1961 S. 364—367.

Eski Türk halı ve kilimlerinin çok harap oldukları halde renk canlılıklarını koruyabilmeleri boyaların sürtme ve ışığa karşı da dayanıklı olduğunu gösterir.

Memleketimizdeki çoğu bölgelerde ve araştırma alanında (Uluborlu ve köylerinde) halen kök boyacılığının zaman zaman uygulandığını görmekteyiz.

Kök boyası : Kök boyasının aslını «Kök boyası» denilen bitki oluşturmaktadır. Kök boyası, kök boyasıgiller familyasından çalı görünüşünde, sürüngen kırmızı renkli bir bitkidir (20). Boya bu bitkinin kök saplarından elde edilmektedir. Eski dokumacılığımızda boya işlemi tümüyle bu bitkiden ve diğer bitkilerden ve karışımlarından elde edilen boyalarla yapılmaktaydı. Bu karışımların oranları ve ne oldukları birer sır olarak sanat sahipleri tarafından o- rana saklanılmaya çalışılmıştır. Boyacılıkta kullanılan gerek kök boya ve gerekse diğer bitki ve karışımların yanı sıra boyama teknikleri de çok çeşitlilik gösterir.

Bugün ise kök boyanın yerini kimyasal maddelerden oluşan yapay boyalar almıştır. Yine de yapay boyalardan olan Alizarin boyanın boya maddesi, «Kök boya» adı ile anılan bitkinin köklerinden elde edilmektedir (21).

Kök boy ile boyanan halı ve kilimlerimizin görünümü ile bugünkü yapay boya ile dokunanların görünümü arasında gözle görülecek kadar ayrımlar bulunmaktadır. Bugünkü halılarımızın eski halılara oranla daha kalitesiz oluşunun bir nedeni de budur». Eski boyama sanatkarları bu kök adını verdiğimiz bitki hatta böceklerden oluşan bir çok karışımlardan elde edilen boyalarla halıları renklendirirlerdi, şimdi ise yapay boyalar kullanılmaktadır. Bu da günümüz halısının kalitesini etkilemektedir.» (22)

(20) Hayat Ansiklopedisi, Cilt IV, S. 2044

(21) İbid., S. 2044 (Bkz: Kök boya)

(22) Milliyet Gazetesi, 17 Temmuz 1972,
«Halıcılık ve Halı Satışı» konulu bir sohbet, Hazırlayan A. İpekçi

Çoğu yazarlar, Anadolu'nun çeşitli bölgelerini kapsayan araştırma sonucunda, gerek bu bitki türleri gerekse boyama teknikleri saptandıktan sonra bilimsel bir inceleme sonucunda eski boyacılığın yeniden geliştirilmesi yönüne gidilebileceği düşüncesini ileri sürmektedirler. Bunun en yakın örneğini İran vermiştir. (23)

Uluborlu kök boyacılığı : Eskiden bütünüyle dokumalarda kullanılan kök boyaları ve teknikleri, bugün, zaman zaman uygulanmaktadır. Uluborlu'da bu sanatla uğraşan geniş bir ilenin varlığından söz edilmektedir. Bu ailenin devamı olan «Boyacılar» lakabı ve soyadı ile anılan bir sülale bulunmaktadır.

Bu sanatla uğraşan ustalar, karışımları bir teknik sır olarak kabul etmişlerse de, yine de boyacılıkta kullanılan yöresel karışımlardan bazıları bilinmektedir. Bunların başlıcaları şunlardır :

Boyalık otu : Bu otun aslı kök boyası bitkisidir. Yörede «boyalık otu» olarak tanınır. Bu otun toprak içindeki kırmızı bacağı «kökleri» toplanır, kurutulduktan sonra kazanda kaynatılır. Uzun müddet iplerle beraber kaynatıldıktan sonra ipler bol suda bir kaç kez yıkanır (durulanır), güneşte kurutulur ve kırmızı renk böylece elde edilmiş olur. Aynı su bir kaç kez kullanılarak kırmızının tonları da elde edilmiş olur.

Ceviz yaprağı : Kahverengi ve buna yakın renklerin elde edilmesinde kullanılır. Daha önceden ceviz yapraklarının kaynatıldığı suya iplerin konması ile elde edilir, daha sonra ipler bol suda yıkanır, güneşte kurutulur.

Böğürtlen : Boyacılıkta kökünden faydalanılır. Siyah ve kahverengi renklerde elde edilir. Kaynama ve kurutulması diğerlerinde olduğu gibidir.

Sumak : (Debbağ sumacı) Bu bitkinin çiçeklerinden sarı renk ve tonları (kavun içi) elde edilir.

(23) «İran'da yapay boyaların ithali men edilmiştir. Dışarı ihraç edilen halıların da doğal boyalardan boyanmış ipliklerle olanlarına müsaade edilir. Böylece hem eski boyacılığın devamı sağlanmış oluyor hem de halı sanayii korunmakla beraber memlekete döviz sağlamış oluyorlar. Milliyet Gazetesi, 17 Temmuz 1972.

Asma yaprağı : Taze asma yaprağı suyuna konan iplikler kaynatılarak filizi renkler, kart asma yaprağı suyuna konan ipliklerin kaynatılmasıyla da sarı renkler elde edilir.

Kabak : Dövülen kabaklar bol su içinde kaynatılır, içine ipler konur, beraberce ağır kaynamaya bırakılır. Açık kahverengi renk elde edilir. Siyah olması istenirse daha önceden içine paslı demir e-tilmiş yoğurt suyu ile kaynatılır.

Karamuk : Bunun meyvalarından eflatunî renkler (mor ve morun tonları) elde edilir.

Lacivert, mavi ve tonların elde edilmesinde «çivit» kullanılır.

Bunlardan başka boya imalinde kullanılan yardımcı maddeler vardır ki bunların fonksiyonları değişiktir. Bazıları boyanın parlak görünüşünü kazandırır, bazıları iplerin boyayı çabuk çekmesini temin eder, bazıları da renk açma ve koyutmada kullanılır. Bu yardımcı maddelerin başında; koruk, sirke, limon tuzu, göztaşı, kireç, sap, kil idrar gelir.

Çömlek boyası : Bu teknik lacivert boyanın elde edilmesi için uygulanır. Bir çömlek alınır, içine kökleri kurutulmuş ve kaynatılmış kök boya suyu konur, üzerine durulmuş küllü su ilave edilir, arpa unundan tutulmuş bir maya bir keseye konarak çömleğin içine sallandırılır, başka bir keseye de ceviz yaprağı veya çivit boya konur, bu da çömleğin içine sallandırılır. Çömlek ocak başında sıcak bir yerde iki üç gün kendi haline bırakılır. Daha sonra çömleğin içine boyanacak olan ipler batırılır, iplerin bir iki saat çömlekte kalmasından sonra çıkarılır. Bir çuvala sarılır, bir saat sonra serilir, kurutulur. Renkler açık olursa tekrar çömleğe batırılır. Bu iş bir iki kez yinelenir, kurutulan ipler temiz su ile kaynatılır sonra soğuk bol su ile yıkanır (24).

Boyamada, boya maddelerinin önemi kadar ipleri boyaya hazırlamakta önemlidir. Bölgede, iplerin boyayı çabuk ve iyi çekmeleri

için bazı pratikler uygulanmaktadır; boyanacak iplerin temiz olması, özellikle yün iplerin üzerindeki yağın tamamen giderilmiş olması gerekmektedir. Bunun için boyanacak olan ipler boyanmadan önce bol su ile yıkanır veya kaynatılır. Boyama anında kaynama ne kadar ağır olursa boyanın tutması o kadar emindir. İplerin boyayı iyice almaları (çekmeleri) için ıslatıldığı gibi bir gece evvelden üzerine çiğ-kırağı yağması için dışarı bırakıldığı da görülür. Bazen de boya maddesi ıslak olarak serpilmiş ipler bir gece bekletildikten sonra su ile kaynatılır. Diğer yöntem ise boya ve yönlerin su ile birlikte küplerde, az bir sıcaklıkta uzun bir zaman ısıtılmasıdır. Boyama işlemi sonucu bol suda yıkanan ipler güneşte düzenli aralıklarla çevriliyerek kurutulur. Her boyadan artan su o boyanın daha açık tonları için kullanılır.

Bugün bilinen ve yukarıda saydıklarımın dışında sır olarak kalmış, unutulmuş bir çok boya karışımlarının ve tekniklerinin olduğu da bir gerçektir. Kök boyayı Uluborlu'da bugün az miktarda boyaya ihtiyacı olanlar ya da çarşı boyalarını (sentetik) alacak güçte olmayanlar yapmakta ve kullanmaktadırlar. Bunun dışında Uluborlu'da dokunan halıların ipleri Isparta'da bulunan boyahanelerde sentetik boyalarla boyamakta ve bu ipler kasaba ve köylere böylece ulaşmaktadır.

(24) Boyamada kullanılan asma yaprağı, ceviz yaprağı ve çömlek tekniği Bergama boyacılığında da görülmektedir.

Osman Bayatlı, «Bergama'da Dokumacılık», Türk Etnografya Dergisi, Sayı 2

Kutlu, M. Muhtar 1977 "Uluborlu'da Halk Sanatları", *Halkbilim Dergisi*, Aralık, Cilt 4, Sayı 34, 3-15.

ULUBORLU'DA HALK SANATLARI

(Geçen Sayıdan Devam)

M. Muhtar KUTLU

BEŞİNCİ BÖLÜM

ULUBORLU HALK SANATLARI İLE İLGİLİ DİĞER HALBİLİMSEL ÖZELLİKLER

Tezgâh başında halı dokuyan kızın türküsü, kaşıklardaki öğüt-lü söz, motiflerle ifade edilen duygu ve düşünceler; gelenekler ve inanışlar yörenin kültür yaratmalarıdır.

Araştırma süresince halk sanatları ile ilgili diğer özelliklerden bazılarını saptamaya çalıştım. Benim burada ifade edeceklerime daha birçoklarının eklenebileceği gerçektir. Yöntem kısmında belirt-tiğim biçimde bölgenin bu halkbilimsel ürünlerinden görebildikleri-mi, bulabildiklerimi ve denek kişilerden derleyebildiklerimi belirt-meye çalışacağım.

ESKİ «ÇIRAK ÇIKMA» SEREMONİLERİ :

Uluborlu halkbiliminde önemli bir yeri olan bu seremoninin çok önceleri bütün çarşı sanatları dallarında geçerli olduğu söylenmek-tedir. Bugün bu seremonilerin uygulaması yapılmamaktadır.

Bir sanata başlayan kimsenin belli bir zaman sonra (sanatı öğrenmesiyle) çıraklıktan ustalığa geçişi bir seremoni ile kutlanmakta idi. Eski «Çırak çıkma» seremonilerinin kökeninde «Geçiş ritleri»ni bulmaktayız. Bir durumdan, yeni bir duruma geçme temeline dayanan «çırak çıkma» seremonilerinde bir takım dinsel uygulamalar yerine getirilmektedir. Geçiş ritlerinin temelinde, başka etkenlerin yanı sıra insanların bir durumdan başka bir duruma geçerken zararlı dış etkilere karşı açık ve zayıf olduğu inancı ile, yeni durumlarını kutlama arzusu yatmaktadır¹. İşte bu «çırak çıkma» seremonisiyle «geçiş ritleri»nin belirgin çizgisini geliştirmiş kültürlerde de görmüş oluyoruz.

Çırak çıkma («Peştemal kuşanma») seremonisi :

Çok önceleri Uluborlu'da bulunan çarşı sanatlarının «lonca» denilen bir örgütleri vardı. Bu seremonileri «lonca» örgütünün var olduğu zamanda görüyoruz.

Her hangi bir genç, bir sanata çıraklığa girerek, iki — üç yıl ücretsiz çalışıp, bir kaç yıl da ustasına veya başka bir ustaya kalfalık yaptıktan sonra, sanatında yetenek kazanmış ve sanatkarlığı iyiden iyiye öğrenmişse, çıraklıktan çıkıp ayrıca dükkan açmak için ustasından izin ister. Çırağının böyle bir önerisine usta karar verir. Eğer ustası, çırağını ustalığa layık görürse çırağının bu istediğini «lonca»ya bildirir. Orada da görüşüldükten sonra, çırağına tören gününü saptamasını söyler.

Tören günü sanatın memleketteki bütün ustaları çırağın evinde toplanır. Gelen ustaların en yaşlısı evin sedirine oturur, diğer sedire de esnaf şeyhi denilen sanatın en ileri gelen ustası oturur. Diğer ustalar da yaş sırasına göre otururlar. Çırak tarafından ustalara verilecek armağanlar bir sini üzerinde aynı odanın köşesinde durur. Şeyhin işareti üzerine armağanlar dağıtmaya başlanır, daha sonra ustalar kuran okumaya ve ilâhiler söylemeye başlarlar. Kuran okunma işlemi bittikten sonra şeyh ve çırak çıkacak genç, aynı evdeki başka bir odaya geçerler. Burada bir süre şeyh ve çırak sohbet eder; şeyh çırağına nasihatlar da bulunur, sanat kıyafetini giydirir ve diğer us-

1 Sedat Veyis Örnek, «Etnoloji Sözlüğü», S. 93 (Bkz: Geçiş Ritleri) Ank 1971.

taların bulunduğu odaya doğru yürürler. Odanın kapısından girmek için atılan ilk adımda şeyh yüksek sesle «essalamüaleyküm ya ehli şeriat», ikinci adımda «essalamüaleyküm ya ehli tarikat», üçüncü adımda «eşselamüaleyküm ya ehli marifet» diyerek genci içeri sokar ve ayakta kibleye çevirir. Genç ayakta iken diğer ustalar gençle sanatla ilgili soru sorarlar². Daha sonra, ustalara, esnaf şeyhi şu soruları sorar :

— Bu genç çıraklıktan çıkmak için sizlerden izin ister.

— Bu çırak kimindir?

Bunun üzerine ustası,

— Benim çırağım der.

Esnaf şeyhi çırağın ustasına,

— Bunun çıraklıktan çıkmasına ve ayrıca dükkan açmasına destur veriyormusun?

— Evet veriyorum.

— Sanatında mahirmidir?

— Evet mahareti vardır, işte yaptığı iş, der ve yaptığı iş ustalara gösterilir.

— Gelen müşteriyi memnun edebilecek şekilde savabilir mi?

— Evet, memlekette kullanılan her şeyi güzel ve noksansız yapar, der ve bunun üzerine esnaf şeyhi,

— Ben de bu gencin çıraklıktan çıkmasına ve «peştemal kuşanmasına» izin veriyorum.

Diyerek besmele ile peştemalını kuşatır. Ve «oğlum, şu nasihatlarımı kulağına küpe yapacaksın» diye elindeki bir kitaptan öğütler okur³, çırağın ensesine bir «tebbih tokat» vurur. Bunun üzerine çırak, önce kendi ustasının önünde diz çökerek iki elini öper, esnaf şeyhinin iki elini öptükten sonra diğer ustaların ellerini öpe-

2 Bu sorular sınav soruları değildir. Aslında bu tören bir sınav değildir. Buraya gelinmekle, çırağın ustalığı önceden kabullenilmiştir. Tören çırağın ustalığa geçişi ilanı ve bunun kutlanmasıdır.

rek yaş sırasına göre oturmuş olan ustaların en sonuna oturur. Daha sonra hazırlanan ziyafet sofrası gelir, yemekten sonra «yemek duası» yapılır ve dağılır.

Bu törenin diğer önemli bir yanı da ekonomik yönünün oluşudur. Bu ve buna benzer törenlerde ustalar ortaya getirilen keseye para atarlar; her törende biriken paralar o sanattan ihtiyarlayan, çalışamaz duruma gelen veya bir felâket dolayısıyla ayrılan meslek adamlarına dağıtılır⁴.

ULUBORLU'DA HALK SANATLARIYLA İLGİLİ SÖZLÜ ÜRÜNLER

Kaşık ve kaşıkçılık ile ilgili olanlar :
Deyimler :

- Kaşık atmak : Çok yemek yemek anlamına gelir
- Bir kaşık çorba : Azlığın ve yokluğun karşılığında söylenir
- Bir kaba kaşığımız girsin : Yararlı bir işe katılmak
- Cümlenin kaşığı bir kaba girsin : Ortak çıkarlar karşılığında söylenir.

3 Bu öğütlerin okunduğu kitaba «fütüvvetname» denir. Uluborlu'da bir demirci dükkanında bulunan «fütüvvetname» örneği: «Oğlum şimdi erkâna girdin. Abdestsiz dükkâmını açıp işe başlamayacaksın. Beş vakit namazını cemaatla kılacaksın. Sanatında asla hile düşünmeyeceksin. İşlerini doğru ve sağlam yapacaksın. Küçüklerini, çıraklarını evlât, akranlarını kardeş, büyüklerini ata bileceksin. Fakirlere, malüllere, ihtiyarlara mâlen, bedenlen muavenet ve sanatın ihtiyarlarına hürmet eyliyeceksin. Hiç bir kimsenin ırzına, malına, canına tecavüzde, günah ve mâsiyette bulunmayacaksın. Defter gibi kayıtlarını güzen tutup alacağın borcunu vaktinde verip inkâr ile kimseyi incitmeyeceksin. Boş ve hava ve heveste gezmeyip vazifen olmayan işlere karışmayacaksın. Haydi allah teâlâ tevfikini refik etsün».

4 Bu para toplama işlemi, meslek üyelerinin aralarında kurmuş oldukları bir toplumsal yardım sandığı görünümündedir.

Ata Sözlere :

- Ne koyarsan aşına o çıkar kaşığına.
- Kaşık kadar kocası olanın sapı kadar rahmeti olur.
- Kaşığı ile bal verir sapı ile göz çıkarır.

Bilmeceler :

- Bir alaca kuzgun, kuyruğu kendinden uzun. (Kaşık)
- Oyukluca kumbara, çıkar yatar ambara. (Kaşık)

Türkülerde Kaşık :

Atladım çıktım eşiği
Ortada kaldı kaşığı
Ey evlerin yakışığı
O da gelin oluyor
Kahir evine varıyor

Atladı gitti eşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Gitti evin yakışığı
Ney ney neyleyim aman

Atladı gitti eşiği oğlan anası
Sofrada kaldı kaşığı kızın anası
Kız anam kınan kutlu olsun
Söyle dillerin tatlı olsun

Çattılar çakmak taşını
Kurdular düğün aşını
Ağlatma kız, kardaşını
Silin gözün yaşını⁵

Kaşıkların üzerindeki öğütlü sözler :

Tahta kaşıkların sapları üzerinde bazı öğütlü sözlere rastlamaktayız. Bu yazıların kaşığın süslenmesinde büyük yeri vardır.

5 Uluborlu düğünlerinde gelin hamama götürülürken bu türkü söylenmektedir.

— Bu kaşığın değer altın bir tanesi

Ye onunla pilav, zerde, nar tanesi

— Lâf lâfa etme ilave

Al kaşığı sal pilave

— Bana benden olur her ne olursa

Başım rahat bulur dilim durursa

— Bu kaşık iyi kaşık

Sakin bırakma bulaşık

Kaşıkla ilgili gelenek ve inanmalar :

— Bazı düğün sofralarında kaşıklar, yemekten sonra kırılarak bahçeye atılır. (Böylece evli çiftler mutlu olacaklardır)

— Kaşık büyücülerde gereç olarak kullanılmaktadır. (Uluborlu'da evli çiftleri birbirinden ayırmak isteyen kimseler ikikaşığı sırt sırta bağlayarak mezarlığa gömerler)

Dokuma sanatı ile ilgili olanlar :

Yün eğrilen çıkırıkların başında, dokuma tezgâhlarının başında günlerinin büyük bir kısmını geçiren Uluborlu kadını, sanatı ile uğraşırken dillerinde bir türkünün, bir maninin, bir ilâhının sözleri mırıldanır durur. Onlara göre günün yorgunluğu böyle çıkmaktadır.

Eskiden yün eğrilen çıkırıkların başında ve iki dizinin üstüne oturmuş kadınların, güzel sesleri ile söyledikleri türküler, şarkılar, maniler ve koşmalar bugün pek sık duyulmamaktadır.

Çıkırık başında :

Çıkırığımın sesi şakrak

İnceciktir ipliği bak

Rızık vere cenabı hak

Lâilâheillallah

İpliğimizin rengi aktır

Kalbim gibi temiz paktır

Her dem böyle kalacaktır

Lâilâheillallah

Eğirenler muhtaç olmaz
Hiç bir vakit saçın yolmaz
Taş atanın dili kurur
Hor bakanlar felah bulmaz

Lâilâheillallah

Tezgah başında :

Tezgahımın altı derin

Ayağını ara korum

Ahirette budur yerim

Ne helâldir rızıkım benim

Elim iplik büker dokur

Dilim durmaz kuran okur

Ne helâldir rızıkım benim

Çalışıyoruz oğul uşak

Budur bizi yaşatacak

Kısmetimiz veriyor hak

Ne helâldir rızıkım benim

Çil kuruşlar birer birer

Perşembe gün avuca girer⁶

Tembel o gün dizin döver

Ne helâldir rızıkım benim

Dokuyalım kızım benim

Ne helâldir rızıkım benim.

Genç kızların halı başında söylediği türkülerden :

Avluda tezgâh çaklı (aslanım))

Tezgâhta halı taklı

Halı dokuyan kızım (aslanım)

Boynunda para çaklı.

Sıra sıra karpuzlar (aslanım)

⁶ Perşembe, Uluborlu pazarının kurulduğu gündür. Hesaplar genellikle bugün görülür.

Evde kaldı kart kızlar
Beş bin lira ediyor (aslanım)
Halı dokuyan kızlar

Dokuma ile ilgili gelenek ve inanmalardan :

— Salı günü tezgâhlara dokunması için halı takılmaz. Eğer takılı ise de bugün haliya başlanılmaz. Salı günü başlanan halı bitmez, sallanır kalır denir.

Dernek günü başlanan halı dernenir gider (çabuk biter) denir.

— Tezgâhlardaki takılı halılara çarşamba günü başlanması iyi sayılır. Çarşambanın diğer bir adı «dernek günü»dür.

— Halılara takılan nazarlıklar da özellik gösterir. Bu nazarlıkların çoğunda hemen aynı unsurları görmekteyiz. Bunlar buğday sapları maki boncuk ve kaplumbağa yavrusu kabuğudur. Bunları tek tek tezgah tahtalarında gördüğümüz gibi hepsinin bir demet halinde asıldığını da görürüz. Buğday, halının uğur ve bereket getireceğine, mavi boncuk, nazardan koruyacağına, kaplumbağa kabuğunun halı dokuma işleminin çabuk biteceğine inanılır.

Çorapla ilgili gelenek ve inanmalar :

— Hediye edilen çorapların rengi beyaz ise iyi dilekler siyah ise kötü dilekler belirtilmek istenir.

— Dul bir kadın erkek çorabı giyerse, kadının evlenme isteğinde olduğunu gösterir.

— Bir çorabın örgüsünde, tabii olmayan atmalar ve çaprazlar, evliler arasında geçimsizlik doğurur.

— Çorap da büyücülere gereç olmuştur. Her türlü büyü uygulamasında çorabın bir tekine yapılan, çorabın sahibini tamamen etkiliyecektir.

Yazmayı konu alan bir türkü :

Oyalıda yazma başında
Oyaları kaşında
Yetmez mi beklettiğin
Çeşmelerin başında

Eğmeli yarım eğmeli
Fistan yere değmeli
Bir yiğidin sevdiği
Dünyalara değmeli

Diğer bilmeceler :

— Ey vızıldık, vızıldık, bir araya dizildik, hekim geldi dirildik, kıran geldi kırıldık. (Çıkrık)

— Bizim evde kadı var, çangal mangal budu var. (Tezeker)⁷

— Çiğdemciğim sık bitmiş,

Şu güzelim tarlada

Türlü çeşit ot bitmiş. (Halı—kilim)

— Ağzı açık kumbara, zahire çeker ambara. (Kaşık)

— Çat çatan ağacı, çat batan ağacı

Kırmızı lâle, gülaptan ağacı, (Gergef)⁸

KAYNAKÇA

- AGRİBOZ, Reşat : «Halıcılık ve Türk Halıcılığı», Mensucat Meslek dergisi, Cilt XV, Sayı 4, Nisan 1962
- AKSU, Fehmi : «Isparta'da Halıcılık», Ün Dergisi, Cilt III, Sayı 31, Eylül 1940.
- ALPASLAN, Hurşit : «Nizip'te Sabunculuk ve Halıcılık», T.F.A.D., Sayı 82, İstanbul, Mayıs 1956.
- ARSEVEN, C. Esat : Türk Sanatı, İstanbul 1970.
- BAYATLI, Osman : «Bergama'da Dokumacılık», T.E. Dergisi, Sayı 2, Ankara 1957
- BAŞBUĞ, Semiha : Türk İşlemeleri, İstanbul 1964.
- BAYKURT, Şerif : «Türk El İşlemeleri Hakkında Notlar», T.F.A. Dergisi Seyi 73, İstanbul, Ağustos 1955

7 Tezeker : Kadınların iplik büktükleri ve doladıkları büyük çıkrık.

8 Gergef : Nakış kasnağı.

- SERDAROĞLU, Ali : «İsparta'da Halıcılık» HBH, Yıl 3, Sayı 28, Eylül 1933.
- DAĞLIOĞLU, H. Turhan : «Türkiye Hahları», Ün Dergisi, Cilt XI Sayı 121 — 122, Nisan — Mayıs 1944. 4
- ÇADIRCIOĞLU, A. Mahir : «Anadolu Türk Hahları», Erciyes Dergisi, Yıl
- DEMİRDAL, Said : Bütünüyle Uluborlu, İstanbul 1968.
2, Sayı 19, Ağustos 1942.
- DAĞLIOĞLU, H. Turhan : «Halı ve Kilimlerde Kız Motifleri», T.E. Dergisi, Sayı 1, Ankara 1956.
- DORAL, Halit : Uluborlu, İstanbul 1950.
- DURUL, Yusuf : «Türkmen, Yörük, Afşar Halı ve Kilim Motifleri», T.E. Dergisi, Sayı 2, Ankara 1967.
- DURUL, Yusuf : Baraj Gölü Çevresi Dokuma Sanatları, O.D.T.Ü. Keban Projesi yayınları, Seri2 Yayın 1, Ankara 1969.
- ERDENTUĞ, Nermin : Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel Antropolojik (Etnolojik) İncelemeler, A.Ü.E. Fakültesi yayınları, No: 29, Ankara 1972
- GÖGÇELİ, Y. Kemal : «Eski Türk Kilimleri ve Kilimcilik Geleneği», T.F.A. Dergisi, Sayı 107, İstanbul, Haziran 1958
- GÖNÜL, Maçide : «Türk Halı ve Kilimlerinde Sembolik Kuş Şekilleri», ANT. Dergisi, Sayı 3, 1965.
- GÖNÜL, Maçide : «Dokumacılığın Tarihçesi ve En Eski Dokuma Aletleri», ANT. Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, 1964.
- GÖNÜL, Maçide : «Türk Halılarında Sembolik Şekiller», T.F.A. Dergisi Cilt IX, Sayı 186, Ocak 1965.
- GÖNÜL, Maçide : «Türk Halı - Kilimlerinden Yapılan Eşyalar», T.F.A. Dergisi, Cilt IX, Sayı 197, 1965.
- GÖNÜL, Maçide : «Eski Türk Hahlarında Hayvan Motifleri», T.F. A. Dergisi, Cilt VIII, Sayı 168, Temmuz 1965.
- GÖNÜL, Maçide : «Eski Dokumacılık ve Yurdumuzda gelişimi», T.F. A. Dergisi, Cilt XI, Sayı 217 - 219, Ağustos — Ekim 1967.

- GÖNÜL, Maçide : «Eski Türk Halılarında Teknik» Milli Mensucat Dergisi, Cilt IV, Ağustos 1961.
- GÖNÜL, Maçide : «Kilim ve Halı hakkında», T.F.A. Dergisi, Cilt VII, Sayı 158, Eylül 1962.
- ILGAZ, Hasane : «Konya'da El Sanatları», T.F.A. Dergisi, Sayı 79, İstanbul, Şubat 1956.
- KARAMANBEY, Çetin : «Türk Halısında Küfi Yazılar» T.F.A. Dergisi, Cilt XII, Sayı 246, Ocak 1970.
- KOÇ Mustafa : Isparta Halıcılık Albümü, İstanbul 1954.
- KOŞAY, H. Zübeyir : «Anadolu Halk Sanatlarında Motifler», Türk Yurdu Mecmuası, Sayı 247 — 248, İstanbul, Ağustos — Eylül 1955.
- KOŞAY, H. Zübeyir : «Halk Sanatları ve Gelenekleri Araştırma ve Derleme Yönetmeliği» T.F.A. Dergisi, Sayı 95, İstanbul, Haziran 1957.
- KOŞAY, H. Zübeyir : «Halk Sanatları Araştırma ve Derleme Yönetmeliği II.» TFA Dergisi, Sayı 96, İstanbul, Temmuz 1957.
- ÖNEY, Gönül : «Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi», Belleten, Cilt 32, Sayı 125, Ocak 1968.
- ÖRNEK, Sedat V. : Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla ilgili Batıl inançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, D.T.C.F. yayını, 174, Ankara 1966
- ÖRNEK, Sedat V. : Etnoloji Sözlüğü. DTCF. yayını. No. 200, Ankara, 1971
- ÖZKARAKAYA, Rüştü : «Halı ve Bugünkü Halıcılığımız», Erciyes Dergisi, Yıl 3, Sayı 26 — 27, Mart — Nisan 1954.
- ÖZKILIÇ, K. Rasim : Dokuma Örgütleri, Tan Basımevi 1947.
- SAYNAÇ, Atif : «Türk Halısının Geçirdiği Devreler», Sümerbank, Cilt IV, Sayı 45 — 46, Mart Nisan 1965.
- YALGIN, Ali Rıza : Cenupta Türkmen Oymakları, 1940.
Türk Standartlar Enstitüsü, E Dokesu Türk Halıları Ankara 1962

S O N S Ö Z

Yöre halı sanatlarını incelerken, körelen ve yaşayan dallar olarak belirtmeğe çalıştığım bu sanatlar zamanla gelişen tekniğin karşısında yok olacaklardır. Nitekim Uluborlu'da körelen halk sanatlarının yanı sıra, var olanlarda giderek unutulmakta ve bırakılmaktadır. Hiç değilse, yöre halk sanatları içinde varlığını ve özgünlüğünü sürdüren dokuma sanatlarını koruyabilecek, yaşatabilecek güçlere sahip olmamız gerekmektedir.

Yapay boyalarla Isparta boyahanelerde boyanan iplerle, «göres veya Türk düğümü» denilen düğüm tekniği ile, Isparta da bulunan modelhanelerde çizilmiş motiflerle, «Isparta tipi» tezgâhlarda dokunan Uluborlu halıları eski özelliğini yitirmek üzeredir. Kökeninde çok çeşitlilik gösteren Uluborlu halıcılığın da, bugün tümüyle ticari anlayışla «tüccar halıları» dokunmaktadır. Bunun tümüyle yöre ekonomisini hareketlendiriyorsa da, halının sanatdeğerine gölge düşürmektedir.

Çeyizi için, tezgâhın başında kendi dünyasının motifleriyle halısını dokuyan genç kızın yerini, on lira gündelik karşılığında, modelhanelerde —hiç olmazsa aslına uygun olsa— çizilmiş motifleri dokuyan Anadolu'nun emekçi kadını almıştır.

Uluborlu ve köylerinde dokunmakta olan kilimler halıya bakarak, eski özelliklerini pek yitirmiş sayılmazlar. «İstar tipi tezgâhlar» da dokunan kilimler, renk ve motifleri bakımından çeşitlilik göstermektedir. Kilimlerde daha çok koyu renkler ve yöreye özgü motifler kullanılmaktadır. Yalnız eskiden oldukları gibi çok dokunmamaları ve günümüz kilimlerinde motiflerin yalınlığa kaçması dikkatlerimizi çekmektedir.

Kısaca özetini verdiğim yöre dokuma sanatının, yani gerek halının gerekse kilimin ve diğer dokumaların hiç bir zaman eski özelliklerini gösteremeyecekleri bir gerçektir. Çünkü ekonomik endişeden uzak genç kızın yerini Anadolu'nun emekçi kadını, eldesi güç ve zaman alıcı olan kök boyanın yerini hazır ve kolay yapay boyalar almıştır. Bu yüzden, kök boyacılığı tekniklerinin günümüz boyacılığına uygulanabilmesi olanaklarının incelenmesi ve modelhane-

lerde çizilen modellerde yöre ve Türk kültürünü hâlâ koruyan dokuma sanatlarının daha fazla yozlaşması önlenebilir.

Anadolu'nun göller yöresinde yapılan bu araştırma bize göstermiştir ki; Uluborlu ve çevresi dokuma sanatlarının tüm olarak değerlendirilmesi, Anadolu'nun diğer bölgelerindeki dokuma sanatlarıyla ilgili bağları ortaya çıkarmıştır. Bölge kilim dokumalarında Doğu illerimize özgü motiflerin çok yakın benzerlerini görmek olanaklıdır. Örneğin, yörenin kendine özgü motifli kilimi olan «aynalı kilim»in, Antep yöresi kilimleriyle motif bakımından benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Bugün Uluborlu'da var olan halk sanatları bakımından zengin kaynakların bulunması giderek Anadolu halk sanatının zenginliğine dayanmaktadır. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yapılacak bu tür çalışmalarla zengin halk sanatları verileri elde edilebilecektir.

Yörede yapılan her sanat ürünü, taşıdığı özellikler, tüm Anadolu Etnografyasının bir parçasıdır.